

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

Ж. БАЛАСАГЫН атындагы КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

**Б. ОСМОНОВ АТЫНДАГЫ ДЖАЛАЛ – АБАД МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ИИМинин МИЛИЦИЯНЫН
ГЕНЕРАЛ-МАЙОРУ Э.А. АЛИЕВ атындагы АКАДЕМИЯСЫ**

Д 12.23.668 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК: 343.6 (575.2) (043)

Кадырова Айпери Турдумаматовна

**Өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайылап оор залал
келтирүү: кылмыш – жаза укуктук жана криминологиялык аспекттер**

12.00.08 – кылмыш-жаза укугу жана криминология; кылмыш-жаза аткаруу
укугу

юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
авторефераты

Бишкек – 2024

Диссертациялык иш Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин юридика институтунун кылмыш-жаза укугу жана криминология кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчи:

Асанов Тилек Болотбекович

юридика илимдеринин кандидаты, доцент,
КР Юстиция министрлигине караштуу Жазаларды
аткаруу кызматынын ички иликтөөлөр башкы
башкармалыгынын коррупцияга каршы курошуу
тобунун улук ыкчам кызматкери, ички кызматынын
полковниги

Расмий оппоненттер:

Осмоналиев Кайрат Медербекевич

юридика илимдеринин доктору, профессор
Кыргызстандын Азербайжандагы атайын жана
ыйгарым укуктуу элчиси, Кыргыз Республикасынын
Грузиядагы элчиси

Жетписов Серик Кожанович

юридика илимдеринин доктору, профессор
Павлодар ш. Торайгыров университетинин укук
таануу кафедрасынын башчысы

Жетектөөчү мекеме:

Кыргызстан Эл аралык университетинин Окуу
илимий өндүрүш комплексинин юриспруденция жана
эл аралык укук кафедрасы (720074, Кыргыз
Республикасы, Бишкек ш., 7-апрель к., 4А).

Диссертациялык иш 2024-жылдын «31» майында саат 10:00 да Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине, Б. Осмонов атындагы Джалал – Абад мамлекеттик университетине жана Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин милициянын генерал-майору Э. А. Алиев атындагы Академиясына караштуу юридика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн Д 12.23.668 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Киев, көчөсү 132; конференц-зал (209-ауд.). Видеоконференцияга шилтеме: <https://vc.vak.kg/b/122-sts-081-13b>

Диссертациялык иш менен Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин А. Табалдиев атындагы (720024, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Жибек Жолу көч., 394), Б. Осмонов атындагы Джалал – Абад мамлекеттик университетинин (Жалал-Абад ш., Ленин көч. 47) жана Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин милициянын генерал-майору Э. А. Алиев атындагы Академиясынын (720083, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Ч. Валиханов көч., 1 «А») китепканаларынан, ошондой эле диссертациялык кеңештин disserlaw.knu.kg сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2024-жылдын «30» апрелинде жөнөтүлдү.

Диссертациялык кеңештин

окумуштуу катчысы,

юридика илимдеринин доктору, доцент

Абдукаримова Н. Э.

КИРИШҮҮ

Изилдөө темасынын актуалдуулугу. Кыргыз Республикасынын Конституциясында адам укуктары жана эркиндиктери Кыргыз Республикасынын жогорку баалуулуктарына кирээри аныкталган. Алар тикелей колдонулат, бардык мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын ишинин маанисин жана мазмунун аныктайт. [*Конституция Кыргызской Республики (Введена в действие Законом Кыргызской Республики от 5 мая 2021 года)* // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112213?cl=ru-ru>]. Ден соолукка болгон укуктун бул ченеминин маанисине таянсак, адамдын эң жогорку ажыратылгыс жыргалчылыгы жана кепилденген укугу болуп саналат, ансыз көптөгөн башка жыргалчылыктар жана баалуулуктар өзүнүн маанисин жоготот, анткени адамдын ден соолугу анын социалдык активдүүлүгүн аныктайт, анын таланттарын, жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт. Дал ушул аспектилерден улам адамдын ден соолугун коргоо мамлекеттин укуктук саясатын аныктоочу артыкчылыктуу багыт болуп саналат.

Ден соолукка каршы кылмыштардын арасында ден соолукка атайылап оор залал келтирүү өзгөчө орунду ээлейт жана оор кылмыштарга, ал эми оордотуучу жагдайлар болгондо – өзгөчө оор кылмыштардын категориясына кирет. Каралып жаткан кылмыштын динамикасы туруктуу өсүү тенденциясына ээ. Алсак, соттук – тергөө практикасын изилдөө 2015 – 2021-ж. ден соолукка атайылап оор зыян келтирүү ден соолукка каршы жасалган кылмыштардын жалпы массасынын 20% ашыгын түзөрүн көрсөттү, мында автор тарабынан байкабастыктан жабырлануучунун өлүмүнө алып келген ден соолукка атайылап оор зыян келтиргендиги үчүн соттолгон жактарга көңүл булурлган (КР Кылмыш-жаза кодексинин 130-беренесинин 3-бөлүгүнүн 1-пункту).

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза мыйзамы кабыл алынган учурдан тартып КР Кылмыш-жаза кодекси бир катар өзгөртүүлөргө дуушар болду, акыркы соттук – укуктук реформа кылмыш – жаза укуктук блоктун жаңы кодекстеринин кабыл алынышы менен белгиленди, алардын арасында КР 2017 ж. Кылмыш-жаза кодекси да бар, ал 2019-жылдан 1– январынан, баштап күчүнө кирген жана кийин 2021-жылы КР Кылмыш-жаза кодекси кайра каралып, кабыл алынган. Ошол эле учурда, автор тарабынан каралып жаткан кылмыш категориясына тиешелүү ченемди талдоо мыйзам чыгаруучу тарабынан КР Кылмыш-жаза кодексинин 130-беренесинде каралгандардын курамына тийиштүү деңгээлде көңүл бурулбагандыгын көрсөтүп турат, бирок автордун пикири боюнча бул курамдын юридикалык конструкциясын өркүндөтүүнүн чектери али бүтө элек, буга анын квалификациясында соттук – тергөө практикасында байкалган кетирилген каталар күбө. Мунун себебин биз укук колдонуучулар тарабынан да, илимий коомчулук тарабынан да КР КЖКнин 130 – беренесин талдоодо пикирлердин биримдигинин жоктугунан көрүп жатабыз.

Жалпыга белгилүү болгондой, кылмыш – жаза мыйзамдарына киргизилген ар кандай өзгөртүүлөр, анын ичинде автор тарабынан каралып жаткан ченем, илимий жактан негизделген жана жүйөлүү болушу керек, анткени кылмыш – жаза укуктук ченемдерди алардын мазмунуна так ылайык колдонууну камсыз кылуу жасалган жосундун туура квалификациясынын өбөлгөсү болуп саналат.

Жогоруда баяндалгандардан улам, билдирилген теманы теориялык изилдөөнүн актуалдуулугу кылмыш – жаза укуктук илимдин өнүгүшү, кылмыш – жаза мыйзамдарынын ченемдерин өркүндөтүү, тергөө – сот практикасынын заманбап муктаждыктары менен шартталган, ал ден соолукка атайылап оор зыян келтирүү жөнүндө кылмыш иштери боюнча фактылык маалыматтарды белгилөө жана деталдуу талдоо менен байланышкан, атап айтканда, бул адамдан тышкары дененин башка бөлүктөрүнүн калыбына келгис бузулушу, ошондой эле мындай абалда күнөөлүү үчүн билип туруп жабырлануучунун кош бойлуулугун токтотуу сыяктуу кылмыш – жаза укуктук кесепеттерге тиешелүү.

Теманы тандоо, ошондой эле КР Кылмыш – жаза кодексинин 130 – беренесинин 3 – бөлүгүнүн 1 -пункту боюнча кылмыштарды квалификациялоо учурунда укук колдонуу ишмердүүлүгүндө кездешкен каталарды четтетүү зарылчылыгы менен шартталган. Адам өлтүрүү бул ченем менен жабылат, атап айтканда, белгилүү бир убакыт өткөндөн кийин – атайылап жаракат алган учурдан же башка зыяндардан өлүм келгенге чейин.

Теманы тандоону актуалдаштырган кийинки аргумент болуп, бүгүнкү күндө кылмыш – жаза саясаты абдан карама – каршылыктуу, бир жагынан, КР кылмыш – жаза кодекси ден соолукка каршы кылмыштар үчүн жетишээрлик катуу санкцияларды киргизүүнүн эсебинен кылмыш-жаза репрессиясын күчөтүүгө багыт алып жатат, экинчи жагынан, саламаттыкты сактоо жаатында либералдык (репрессивдүү эмес) тенденциянын өнүгүшү байкалууда, ал баарынан мурда пробациялык көзөмөлдү кеңири колдонууда чагылдырылат.

Жогоруда айтылгандардын баары саламаттык сактоо чөйрөсүндөгү кылмыш – жаза саясатынын заманбап абалына жана тенденцияларына шайкеш келүү зарылдыгын көрсөтүп турат жана изилдөө темасын тандоону актуалдаштырат.

Диссертациянын темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациялык изилдөө автордун демилгелүү иши болуп саналат, ал Ж. Баласагын атындагы КУУнун Кылмыш – жаза укугу жана криминология кафедрасы боюнча жүргүзүлүп жаткан илими – изилдөө багыттары менен тыгыз байланышта.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Бул чөйрөдө жүргүзүлгөн реформанын натыйжасында кайрадан кабыл алынган кылмыш – жаза мыйзамдарынын контекстинде өзгөчө оордотуучу жагдайларда адамдын ден соолугуна атайылап оор залал келтирүү менен күрөшүүнүн комплекстүү кылмыш – жаза укуктук жана криминологиялык чараларын иштеп чыгуу, ошондой эле ушул категориядагы иштер боюнча укук колдонуу ишин

жакшыртууга багытталган конкреттүү сунуштарды киргизүү *максат* болуп саналат, бул Кыргыз Республикасынын укуктук саясатын ишке ашыруунун натыйжалуулугун жогорулатууга мүмкүндүк берет.

Коюлган максатка жетүү төмөнкү негизги *милдеттерди* чечүүнү болжолдойт:

1. КМШ өлкөлөрүндө ден соолукка атайлап оор залал келтирүү менен күрөшүү боюнча кылмыш – жаза укуктук саясатка талдоо жүргүзүү;
2. Кыргыз Республикасынын колдонуудагы кылмыш –жаза мыйзамдарынын контекстинде ден соолукка атайлап оор залал келтирүүнүн квалификациялуу түрүнө юридикалык талдоо берүү;
3. өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор зыян келтирүүнү квалификациялоо учурунда укук колдонуу ишинде пайда болгон көйгөйлүү аспектилерди аныктоо;
4. Кыргыз Республикасында өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор зыян келтирүүнү аныктоочу негизги факторлорду ачып көрсөтүү;
5. өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор залал келтирген учурда күнөөлүү адамдын кылмыштуу жүрүм – турумуна криминологиялык мүнөздөмө берүү;
6. байкабастыктан адамдын өлүмүнө алып келген ден соолукка атайлап оор зыян келтирүүнүн криминологиялык алдын алуунун атайын чараларын өркүндөтүү боюнча негизги багыттарды аныктоо.

Эмгектин илимий жаңылыгы автор тарабынан 2017 жана 2021-жылдардагы кылмыш – жаза мыйзамдары кабыл алынгандан кийин биринчи жолу КМШнын башка өлкөлөрү жана Балтика өлкөлөрү менен салыштырмалуу аспектиде өзгөчө оордотуучу жагдайларда жасалган ден соолукка атайлап оор зыян келтирүүнүн комплекстүү кылмыш – жаза укуктук жана криминологиялык мүнөздөмөсү каралат. Азыркы учурга чейин бул кылмыштуу жосун ден соолукка каршы кылмыштардын жалпы алкагында жана бул чөйрөдө криминалдык жосундардын таралышынын азыркы тенденцияларын, ошондой эле каралып жаткан иштердин категориясын жасоо үчүн триггер болуп саналган криминогендик факторлорду эске албастан каралып келген. Илимий жаңылыкка төмөнкүлөр кириши керек:

1. КР колдонуудагы Кылмыш-жаза кодексинин контекстинде ден соолукка атайлап оор зыян келтирүүнүн квалификациялуу түрүнүн юридикалык анализин баяндоодо автор бүгүнкү күндө мыйзам чыгаруучу тарабынан каралбаган оордотуучу жаңы жагдайларды эске алуудан, ошондой эле КМШ өлкөлөрүнүн жана Балтика өлкөлөрүнүн мыйзамдарына сын талдоо жүргүзүүдөн, анын ичинде алардын оң тажрыйбасын кабыл алуу максатында негизделди;
2. бул категориядагы иштердин квалификациясынын көйгөйлүү аспектилерине автордук мамиле берилген, алардан мыйзамдык мүнөздөгү чараларды баяндоо аркылуу аларды чечүү жолунда өзүнүн көз карашы

баяндалган;

3. төмөнкү түшүнүктөрдүн терминологиялык аныктамалары сунушталды: “ден соолукка зыян келтирүү”, “Криминалдык кырдаал”, “Жакын адамдар”, “кызматтык иш”;

4. бул чөйрөдө кылмыштарды жасоону аныктоочу факторлордун градациясына, анын ичинде төмөнкүлөргө автордук көз караш баяндалган: а) каралып жаткан чөйрөдө көрсөткүчтөрдүн деңгээлин жогорулатууга өбөлгө түзүүчү себептердин жана шарттардын спецификалык комплексине. б) ден соолукка атайлап оор зыян келтирүүдө кылмыштуу жүрүм–турумдун механизмдинде макро-деңгээлдин маанилүү криминогендик фактору болуп кылмыштуулукка каршы аракеттенүү жана анын алдын алуу боюнча иштин болуп жаткан көйгөйлөрүнүн кесепеттери чыга тургандыгы далилденген; в) ден соолукка атайлап оор зыян келтирүүнү аныктоочу факторлордун жыйындысы чагылдырылган, бул маданий–тарбиялык, идеологиялык, саясий чөйрөлөрдөгү карама-каршылыктар криминогендик жактан бүтүндөй кылмыштуулукка, ошондой эле, атап айтканда, изилденүүчү кылмыштарга бирдей таасир этерин күбөлөндүрөт;

5. патопсихологиялык өзгөчөлүктөрү бар адамдарга мүнөздүү деп негизделген: *биринчиден*, адеп-ахлаксыз жана асоциалдык жүрүм-турум, *экинчиден*, жүрүм-турумдун аутодеструктивдүү тутуму, *үчүнчүдөн*, антисоциалдык көз караш жана жүрүм-турум. Жалпысынан алганда, өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор залал келтирүү кырдаалында инсандын патологиялык – психологиялык өзгөчөлүктөрү бүтүндөй кылмыш жасоого таасир этүүчү фактор болуп саналат.

6. бул чөйрөдө криминалдык жосундарды жасаган адамдардын криминологиялык портрети жана ушул категориядагы иштер боюнча жасалуучу криминалдык жосундардын эң кеңири таралган типтүү белгилери келтирилген;

7. оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор залал келтирүү жагдайларын классификациялоого автордук мамиле баяндалган;

8. жалпысынан кылмыштуулуктун жайылышынын заманбап тенденцияларын (ааламдашуу, санариптештирүү, кылмыштуулуктун чектеш багыттары менен кызматташуунун пайда болушу) жана атап айтканда криминалдык жосундардын ушул категориясын эске алуу менен алдын алуу иш-чараларын өткөрүүгө тоскоол болгон факторлордун болушу далилденет;

9. каралып жаткан чөйрөдө криминологиялык алдын алуунун атайын чараларын өркүндөтүүгө багытталган негизги камсыздоо иш-чараларына автордук көз караш берилген;

10. бул категориядагы иштер боюнча атайын криминологиялык профилактикага жаткан адамдардын чөйрөсүн дифференциялоо берилди.

Алынган жыйынтыктардын практикалык мааниси диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктары укук коргоо органдарынын, анын ичинде соттордун кызматкерлеринин укук колдонуу ишмердигинде, ошондой эле байкабастыктан адамдын өлүмүнө алып келген ден соолукка атайлап оор залал келтирүү жөнүндөгү иштер боюнча соттук практиканы жалпылоо маселелери боюнча Кыргыз Республикасынын Жогорку Сотунун Пленумунун токтомун даярдоодо колдонулушу мүмкүн экендиги менен аныкталат.

Диссертант тарабынан алынган жыйынтыктар мыйзам чыгаруучу тарабынан ден соолукка каршы кылмыштарга каршы аракеттенүү жаатындагы кылмыш – жаза укуктук саясатты өнүктүрүүнүн мындан аркы этаптарын иштеп чыгууда жана каралып жаткан маселелер боюнча КР Кылмыш-жаза кодексине өзгөртүүлөрдү киргизүү боюнча мыйзам долбоорлорун иштеп чыгууда колдонулушу мүмкүн.

Диссертациянын коргоого чыгарылган негизги жоболору:

1. Төмөнкү аныктамаларды берүү сунушталат: а) **“ден соолукка зыян келтирүү** – бул соттук – медициналык экспертизанын негизинде аныкталуучу, адамдын организминин органдарынын жана (же) ткандарынын бүтүндүгүн жана нормалдуу иштешин бузуу менен көрүнгөн денеге зыян келтирген, ал жалпы эмгекке жөндөмдүүлүктү олуттуу (же кичине) туруктуу жоготууга же кесиптик эмгекке жөндөмдүүлүктү жоготууга, же болбосо кылмыш субъекти тарабынан пайдаланылуучу тышкы чөйрөнүн механикалык, физикалык, химиялык, биологиялык, психикалык же башка факторлорунун адамга таасиринин натыйжасында пайда болгон оору же патологиялык жана башка оор абалга алып келген коомдук коркунучтуу, укукка каршы, атайылап же этиятсыздык жосун”; б) **“Криминалдык кырдаал”** - бул кылмыштарды жасоону жеңилдеткен, адамдардын кылмыштуу жүрүм-турумунун мотивациясына, динамикасына жана формасына таасир этүүчү объективдүү жана субъективдүү жагдайлардын жыйындысы”; в) КР КЖКнин (22-сентябрь, 2021-ж.) “Ушул Кодексте колдонулган терминдердин мааниси” деген № 1 тиркемесине, төмөнкүдөй терминологиялык түшүнүк киргизилсин: **“Жакын адамдар** – бул жакын туугандары эмес, бирок бекем байланыштары бар адамдар социалдык-психологиялык, жеке мамилелерге негизделген ыктыярдуу мүнөзгө ээ. Ушул категориядагы жактарга төмөнкүлөр тиешелүү: күйөө / келин, мурунку жубайлар, достор, насаатчылар, чогуу жашагандар”; г) кызматтык ишмердүүлүк аныктамасын төмөнкүдөй толуктоо сунуш кылынат: **“кызматтык ишмердүүлүк** – бул жабырлануучуга жүктөлгөн милдеттердин негизинде кызмат боюнча анын милдеттерин аткаруу болуп саналган, аны адам өз ыктыяры менен аткарган ар кандай иш-аракет”. Бул мамлекеттик, муниципалдык жана белгиленген тартипте катталган башка (мамлекеттик эмес) ишканалар жана уюмдар менен эмгек

келишиминен келип чыгуучу функциялар, эгерде алар колдонуудагы мыйзамдарга каршы келбесе.

2. Каралып жаткан иштердин категориясын жасоону аныктоочу негизги факторлорго шарттуу түрдө аларга көмөк көрсөтүүчү себептердин жана шарттардын комплексинин үч тобун киргизүү керектиги негизделген: *I Топ жалпы социалдык факторлор (инсандын жүрүм-турумуна көз каранды эмес):* 1) экономикалык шарттар: жашоо деңгээлинин төмөндүгү, өзүн-өзү ишке ашыруу мүмкүнчүлүгүнүн жоктугу, жумушсуздук жана башка экономикалык көйгөйлөр кылмыштуу жүрүм-турумга түрткү берет; 2) социалдык – маданий факторлор: маданий стереотиптер, ченемдер жана баалуулуктар, ошондой эле жашоо образы жана коомдук мамилелер кылмыштуу жүрүм-турумдун калыптанышына таасир этиши мүмкүн; 3) социалдык теңсиздик: социалдык статустагы айырмачылыктар, ресурстарга жана мүмкүнчүлүктөргө жетүү жана басмырлоо кылмыштуу жүрүм-турум тобокелдигин жогорулатышы мүмкүн; 4) социалдык институттар: билим берүү, саламаттыкты сактоо, социалдык коргоо жана башка институттар кылмыштуу жүрүм-турумдун алдын алууда маанилүү таасир этиши мүмкүн; 5) үй-бүлөлүк кырдаал: үй-бүлөлүк дисфункция, үй-бүлөдөгү зомбулук, колдоонун жоктугу жана зордук-зомбулук чөйрөсүндө тарбиялоо да кылмыштуулуктун факторлору болушу мүмкүн. Бул объективдүү факторлорду изилдөө жана талдоо ден соолукка атайлап оор зыян келтирүүдө кылмыштуу жүрүм-турумга алардын таасирин түшүнүүгө жана мындай кылмыштардын алдын алуу боюнча натыйжалуу чараларды иштеп чыгууга жардам берет. *II азыркы коомдун руханий жана адеп-ахлактык жагын жана психологиялык өзгөчөлүктөрүн мүнөздөөчү топ:* 1) социалдык кемчиликтердин таралышы (аракеттик, баңгилик, сойкулук, эскорт–кызмат көрсөтүүлөр). Учурда баңги жана психотроптук заттарды колдонуучулар болуп саналган жаш курактагы адамдардын саны өсүп жатканы жашыруун эмес; 2) кылмышкер аялдардын салыштырма салмагынын жогорулашынын туруктуу тенденциясында көрүнгөн кылмыштуулуктун феминизациясы, бул аялдардын ишкердик активдүүлүгүнүн жогорулашы, салттуу үй-бүлөлүк баалуулуктардын, коомдогу заманбап эркектер менен аялдардын социалдык күтүлгөн гендердик ролдорунун бузулушу менен бир убакта кылмыш ишине катышуу үчүн аялдарды жалдоо менен шартталган; 3) үй-бүлө жана үй-бүлөлүк баалуулуктар институтунун кризиси, ажырашуулардын санынын көбөйүшү (айрым маалыматтар боюнча ажырашуунун себептери акыркы жылдары жубайлар ар кайсы шаарларда жана мамлекеттерде жашаган миграция болуп калды); 4) улуттук, расалык, диний касташуунун, диний кастыктын же сексуалдык жана башка азчылыктарга карата кастыктын жүйөлөрү боюнча кылмыштарды жайылтуу жана ксенофобиянын башка көрүнүштөрү; 5) начар массалык позитивдүү социалдык, укуктук жана маданий пропаганда. *III өзгөчө факторлор тобу:* 1) коомдо социалдык ролду ээлеп турган ресурстарга

канааттанбагандыктын, өзүн-өзү жүзөгө ашыруу үчүн мүмкүнчүлүктөрдүн жоктугунун жана ар кандай психикалык мандемдүүлүктөн жабыр тарткан адамдардын көбөйүшүнүн фонунда башка баалуу багыттардын таасири астында мындай кылмыштарды жасоонун себеби болуп саналган мотивациялык түзүлүш; 2) каралып жаткан чөйрөнү жөнгө салуучу укуктук ченемдердин жеткилеңсиздигинин фонунда объективдүү жана субъективдүү факторлордун таасири астында коомдо өсүп бараткан укуктук нигилизм; 3) бул категориядагы иштердин турмуш – тиричилик негизиндеги, анын ичинде артыкчылыктуу бөлүгү катталбаган үй-бүлө мүчөлөрүнө карата зомбулук көрсөтүү менен латенттүүлүгүнүн жогорку деңгээли; 4) өз жанын кыюу фактылары боюнча, байкабастыктан өлүмгө дуушар кылуу фактылары боюнча “жасалма латенттүүлүк” феноменинин болушу, анын айынан кылмыштуулуктун реалдуу картинасы бурмаланып, бул өз кезегинде кылмыш саясатында акценттердин туура эмес коюлушуна алып келет жана тиешелүү түрдө кылмыштуулуктун ушул категориясынын алдын алууну пландаштырууда каталарга жол берилет; 5) жасалган жосундарга туура эмес кылмыш – жаза укуктук баа берүү, же укук коргоо органдарынын кызматкерлери тарабынан кылмыштарды квалификациялоодо каталарга жол берүү, мындай криминалдык жосундарды каттоодон баш тартууга же иштердин ушул категориясы боюнча кылмыш жоопкерчилигинен бошотууга алып келет, бул коом тарабынан жооп реакцияны гана эмес, бүтүндөй мамлекетте саясий чыңалууну да пайда кылат; 6) укук коргоо органдарынын мындай криминалдык жосундарга каршы аракеттенүү боюнча жетишсиз натыйжалуу иши мындай кылмыштуулуктун тутумдук касиеттеринин пайда болушуна, анын өз алдынча деривацияланышына алып келет, анын натыйжасында бир тектүү жосундар гана жасалбастан, аларды коштогон башка кылмыштарга да алып келет; 7) экстремисттик мүнөздөгү материалдарды таратуу Интернет тармагындагы маалыматтардын жеткиликтүүлүгү, аларга көзөмөлдү толук көлөмдө аныктоого мүмкүн болбогон террористтик, баңги, порно жана башка кылмыштуу ресурстардын жеткиликтүүлүгү да терс таасирин тийгизет. Алардын керектилүүгү жана жаңы пайда болушу коомдо агрессия жогорулатуу жөнүндө күбөлөндүрөт. ЖМКда кылмыштуулуктун, сойкулуктун, баңгиликтин, коррупциянын деңгээли, зомбулук кылмыштарын жасоо (өзгөчө үй-бүлөлүк-тиричилик кылмыштары) жөнүндө маалыматтардын дайыма болушу депрессиялык же байкалган абалда турган адамдарга бир түрдүү таасир тийгизиши мүмкүн; 8) соттук – тергөө практикасынын жаңылыш мамилеси жабырлануучу менен кылмышкердин ортосундагы чыр-чатактын негизинде жаткан чыныгы себептерди, кылмыштуу жүрүм-турумдун себептерин аныктоого, ал эми натыйжада каралып жаткан жосундардын алдын алуу максатында алдын алуунун туура багыттарын аныктоого мүмкүндүк бербейт.

3. Өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап зыян келтирүү социалдык – тиричилик мүнөзгө ээ (изилденген кылмыш иштеринин 80% дан ашыгы), мында эң кеңири таралган типтүү белгилерге төмөнкүлөр мүнөздүү: а) кылмыштын жекелештирилиши; б) ден соолукка зыян келтирүү үчүн өзүнүн физикалык маалыматтары көпчүлүк учурда пайдаланылган эң жөнөкөй жана жеткиликтүү каражаттар менен кылмыш жасоо; в) кылмышты алдын ала даярдоонун жана пландоо этабынын жоктугу; г) жасалган кылмыштын тез мүнөзү; д) кечкисин жана турак жайында кылмыштын таралышы (же жабырлануучунун, же күнөөлүү адамдын); в) мас абалында кылмыш жасоо (көбүнчө жабырлануучунун өзү да, күнөөлүү адам да), күбөлөрдүн болушу. Мында өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор залал келтирүү жагдайын шарттуу классификациялоо керек: 1) кылмыш ниети пайда болгон учур боюнча: а) алдын ала ойлонулбаган, б) күтүлбөгөн жерден пайда болгон; 2) кылмыш жасалган убакыт боюнча: А) тездик менен өтүп жаткан кылмыш, б) узакка созулган кылмыш; 3) криминалдык кырдаалдын пайда болушунун себеби боюнча: а) конфликттик кырдаал, б) капысынан келип чыккан чатак, в) оозеки чатакташуу, г) мас болуу абалы; 4) чыр-чатактын булагы боюнча (жабырлануучу өзү күнөөлүүнү өзүнүн укукка каршы аморалдык аракеттери (жалаа жабуу, мазактоо, кемсинтүү ж.б.) менен козуткан.

4. Мыйзам чыгаруу мүнөзүндөгү төмөнкүдөй өзгөртүүлөр негизделген жана сунушталат:

а. КР Кылмыш-жаза кодексинин 130-беренесинин 2-бөлүгүнүн 1-пунктунда мыйзам чыгаруучу тарабынан кылмышкердин ниети так аныкталган эмес, б.а. адамдын үй-бүлө мүчөсүнө таандык экендиги же тиешеси жок экендиги жөнүндө кылмыштуу маалымдуулуктун бар экендиги көрсөтүлгөн эмес, бул дагы укук колдонуучуда бир катар суроолорду жаратышы мүмкүн. Ушул эле “кош бойлуу абалдагы аялга карата” жана “алсыз абалдагы адамга же балага карата” деген КР КЖКнин 130 – бересинин 2 – бөлүмүнүн 3, 4 п.п-на тиешелүү. Бул пункттарда аныктоочу квалификациялык белги болууга тийиш болгон күнөөлүү адамда кылмыштык маалымдуулуктун (жетекчинин) бар экендигин аныктоо зарыл, мына ошондо гана кол салуунун объектиси болуп кош бойлуу аял, дал ушул адамдын алсыздыгы, дал ушул бала жана дал ушул үй-бүлө мүчөсү экендиги жөнүндө сөз болушу мүмкүн. Эгерде алдын ала билүүнүн аныктамасы жок болсо, жасалган кылмыш ишинин оордугу жөнүндө сөз кылуу материалдык жана процессуалдык мыйзамдарда да далилдениши кыйын.

Ушуга байланыштуу КР КЖКнин 130 – бересинин 2 – бөлүгүнүн 3, 4 пункттары “күнөлүү алдын ала билип туруп” деген сөздөр менен толуктаып жана төмөнкү редакцияда берилсин: “3) айыпкер үчүн алдын ала кош бойлуу экени белгилүү болгон аялга карата”; “4) айыпкер үчүн алдын ала билип туруп алсыз абалда болгон адамга же балага карата”.

б. Төмөнкүлөр сунуш кылынат: а) КР Кылмыш – жаза кодексинин 130 – беренесинин аталышына “Ден соолукка атайлап оор залал келтирүү” деп тактоо киргизүү керек, 130 – беренесинин 1-бөлүгүн толуктап жана төмөнкү редакцияда берилсин: “*Өмүргө коркунуч келтирген же көрүүнүн, сүйлөөнүн, угуунун, же болбосо кайсы бир органдын же анын функциясын жоготуусуна алып келген, кош бойлуулукту токтотуу, психикалык жүрүш-туруштун бүзүлүшү (оору), баңгилик же токсикомания менен ооруу, ВИЧ-инфекцияны жүктүрүү же эмгекке жөндөмдүүлүктү үчтөн биринен кем эмес туруктуу жоготуу же кесиптик эмгекке жарамдуулукту атайылап толук жоготуу, ден соолуктун башка бузулушу, кош бойлуулукту токтотуу же, беттин, моюндун өчпөс бүзүлүшү, ошондой эле дененин ага түздөн-түз жана/же турган ай.мактары же дененин башка бөлүктөрүнүн олуттуу өзгөрүшү менен байланышкан ден соолукка атайлап оор зыян келтирүү... жазаланат.....”* б) КР КЖКнин 130 – беренесинин 2 – бөлүгүнө квалификациялык белгилерди мүнөздөөчү толуктоолорду киргизүү, атап айтканда: - жосунду “жалпы коркунучтуу ыкма менен” жасоо белгиси кылмыш жасоо ыкмасына кирет, аны КР КЖКнин 130 – беренесинин 2 – бөлүгүнүн 10-пунктунда кылмышты “өзгөчө мыкаачылык менен” жасагандыгы үчүн жоопкерчиликти караган белгинин жанына жайгаштыруу керек. Ушуга байланыштуу КР КЖКнин 130 – беренесинин 2 бөлүгүнүн 10 пункту төмөнкүдөй редакцияда баяндалсын: “10) *өзгөчө мыкаачылык менен же жалпы коркунучтуу ыкма менен*”; - КР КЖКнин 130 - беренесинин 2-бөлүгү “17) курал-жарак же курал катары пайдаланылуучу буюмдарды колдонуу менен” деген пункт менен толукталсын.

с. КР Кылмыш – жаза кодексинде өз алдынча мотивациялык түзүм катары социалдык, диний негизде жана/же өч алуу үчүн жасалган кылмышты караш керек. Ушуга байланыштуу төмөнкүлөрдү толуктоону сунуштайбыз: а) КР КЖКнин 74 беренесинин 1 бөлүгүнүн 2 пункту (жазаны оордотуучу жагдайлар) жана төмөнкү редакцияда берилсин: “2) *социалдык расалык, этностук, улуттук, диний же региондор аралык касташуу (араздашуу) же жек көрүү (өч алуу) негизинде кылмыш жасоо*”; в) КР КЖКнин 130 – беренесинин 2 – бөлүгүнүн 2 – пункту (Ден соолукка оор залал келтирүү) жана анын төмөнкүдөй баяндалышы менен толукталсын: “9) *социалдык расалык, этностук, улуттук, диний жана региондор аралык касташуунун (араздашуунун) же жек көрүүнүн (өч алуунун) негизинде*”.

5. Ден соолукка келтирилген зыяндын оордугун аныктоонун соттук – медициналык эрежелеринин (12.01.2012-ж.) 10 бөлүгүнүн 2, 3 – пункттарына толуктоолорду киргизүү жана тийиштүү түрдө төмөнкү редакцияда баяндоо сунуш кылынат:

2) Эркектерде көбөйүү же уруктануу жөндөмүндө туюнтулган өндүрүмдүүлүк жөндөмүнүн; аялдарда көбөйүү же бойго бүтүү, же кош бойлуулук, же тукум улоо, же тамактантуу жөндөмүнүн жоголушу;

3) Аялдардын өндүрүштүк жөндөмдүүлүгүн жоготуу деп кошулууга жөндөмдүүлүктү (мисалы, кындын атрезиясы, кындын олуттуу тырык менен азайышы ж.б.), же бойго бүтүү (жатын түтүктөрүн облитерациялоо, энелик бездин функциясынын токтошу ж. б.), же түйүлдүктү көтөрүү (мисалы, травмадан кийинки жатын ичиндеги синехиялар, экстирпацияланган жатын), же төрөт (жамбаш шакекчесинин травмадан кийинки тарышы жана деформациясы, жатын моюнчасынын жана периней булчуңдарынын тырык сымал тарышы ж. б.), *же тамактантуу жөндөмдүүлүгүн жоготуу (эмчекти кесүү ж.б.)*.

6. Этиятсыздыктан эки же андан көп адамдын өлүмүнө алып келиши өзүнүн конструкциясы боюнча татаал курамдарга кирээри далилденет, анткени ал ар бир натыйжага карата ниетти өзүнчө аныктоо зарылдыгы, ошондой эле жасалган атайылап жосун менен эки же андан көп адамдын өлүмү түрүндөгү натыйжанын ортосундагы себептик байланыштын болушу менен коштолот. Мында этиятсыздыктан өлүмгө алып келүү, ошондой эле эки же андан көп адамды этиятсыздыктан өлүмгө алып келтирүү эки туундунун бир психологиялык процессинде орун тапкан катары аныкталууга тийиш: ден соолукка оор зыян келтирүүгө карата күнөөнүн атайылап жасалган формасы жана бир адамдын, ошондой эле эки же андан көп адамдын өлүмүнө карата күнөөнүн этиятсыз формасы.

7. Жабырлануучунун ден соолугуна атайылап оор залал келтирүү, анын ичинде өзүн-өзү өлтүрүүнүн натыйжасында, эгерде күнөөлүүнүн иш-аракеттери КР Кылмыш-жаза кодексинин 130-беренесинин 1-бөлүгүндө көрсөтүлгөн кесепеттерге алып келсе, жабырлануучунун өз жанын кыюуга түздөн – түз себепкер болушу керек. Аларга төмөнкүлөр кирет: беттин өчпөс бузулушу, сүйлөөнүн, угуунун начарлашы, тукум улоо мүмкүнчүлүгү, психикалык бузулуу, башкача айтканда жабырлануучу үчүн андан ары нормалдуу жашоо үчүн мүмкүн эместей көрүнгөн мындай зыян, ошол эле учурда өлүмгө, анын ичинде суицидге байланыштуу өлүмгө карата күнөөлүү адамдын түздөн-түз ниети болгон эмес.

8. Шарттуу түрдө, өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор залал келтирүүнүн криминологиялык профилактикасынын атайын чараларын аныктоону төмөнкүлөргө бөлүү керек: 1) алдын алуу чаралары жүргүзүлө турган адамдардын чөйрөсүн белгилөө, б.а. адамдардын агрессивдүү-зомбулук жүрүм-турумуна, конфликттүүлүгүнө жана жазасыз калуу сезиминин болушуна негизденүү менен алардын чөйрөсүн кыскартуу зарыл. Адамдардын бул чөйрөсүнө төмөнкүлөр кириши мүмкүн: а) мурда кылмыш жоопкерчилигине тартылган жашы жетелектер же жашаган жери боюнча жашы жетелектердин иштери боюнча инспекцияда каттоодо тургандар; б) жаныбарларга мыкаачылык мамиле жасагандыгы үчүн жоопкерчиликке тартылган адамдар (бул жашы жете электер да, бойго жеткен адамдар да болушу мүмкүн), анткени мындай жүрүм-

турум адамдын агрессивдүү мамилесин жана анын зордук-зомбулук кылмыштарына жакындыгын күбөлөндүрөт; в) эркиндигинен ажыратуу жайларынан жакында бошотулган же болбосо коомдон бөлөк кармоо менен байланышпаган жазасын өтөгөн шарттуу соттолгон, инсанга зомбулук көрсөтүү менен байланышкан кылмыштары үчүн жоюлбаган соттуулугу бар адамдар; г) пробациялык көзөмөл боюнча турган адамдар же болбосо аларга тарбиялык таасир көрсөтүүнүн мажбурлоочу чаралары колдонулган жашы жете электер; д) баңгиликке көз каранды, аракеттиктен жапа чеккен, психикалык аномалиялары бар адамдар, б. а. жашоо образына байланыштуу инсанга каршы зомбулукка багытталган укукка каршы аракеттерди күтүүгө мүмкүн болгон адамдар; 2) жалпы превенцияга тийиштүү чөйрөгө кирген, б. а. инсанга каршы кылмыш жасоого тиешеси жок, бирок профилактикалоо субъекттери тарабынан алдын алуучу таасир этүүгө тийиш болгон адамдардын чөйрөсү; 3) жеке өзгөчөлүктөрүнөн улам каралып жаткан кылмыш категориясынын курмандыгы болушу мүмкүн болгон адамдардын чөйрөсү, б. а. бул виктимологиялык аспектилерден түзүлгөн адамдардын чөйрөсү; 4) кылмыш жасоого чейинки, ошондой эле өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор зыян келтирүүдө криминалдык жүрүм-турумду аныктоого таасир тийгизген себептерди жана шарттарды аныктоо, алар ушул категориядагы иштер боюнча сотко чейинки жана соттук өндүрүш баскычтарында аныкталууга тийиш; 5) коомдо болгон кылмыш – жаза мыйзамдарынын ченемдеринин заманбап объективдүү мыйзам ченемдүүлүктөргө карата катышы жана алардын бири-бирине дал келүүсү аныкталууга тийиш; 6) мыйзамдардын мыктылыгы, кылмыш – жаза мыйзамдарынын ченемдерин адилеттүү колдонуу менен бекемделиши керек, анткени жазаны туура эмес дайындоо кылмыш – жаза куугунтуктоонун бүткүл процессинин эскиришине алып келет.

9. Өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор залал келтирүүнүн криминологиялык профилактикасынын атайын чараларын өркүндөтүүгө багытталган камсыздоо иш-чараларынын катарына төмөнкүлөр кирет: 1) маалыматтык – профилактикалык эсепке алууну түзүү, анткени криминалдык жосундун жасалгандыгынын фактылары жөнүндө так маалымат болгондо кылмыштуулукка каршы күрөшүүнүн бардык процессин натыйжалуу башкаруу жөнүндө айтууга болот. Профилактикалык-маалыматтык базаны түзүү чекиттүү тобокелдик топтору, б. а. жекече-психологиялык өзгөчөлүктөрү боюнча изденүүчү тарабынан каралып жаткан кылмыштарды жасоого жакын адамдар менен иштөөнү моделдөөгө мүмкүндүк берет; 2) сергек жашоо образын активдүү пропагандалоо, баңгиликке, алкоголизмге каршы күрөшүү, инсанды калыптандыруу үчүн объективдүү шарттарды жакшыртуу; 3) калк үчүн, өзгөчө кылмыштын курмандыгы болуп калышы мүмкүн болгон адамдар үчүн психологиялык жардамдын атайын программаларын иштеп чыгуу жана киргизүү (үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыгы, үй-бүлөдөгү жагымсыз жагдай

ж.б.); 4) укуктук нигилизмди жоюуга ар кандай иш-чаралардын санын көбөйтүү аркылуу калктын укуктук сабаттуулугун жогорулатуу боюнча иштерди жүргүзүү (тренингдерди, мастер-класстарды, квесттерди ж. б. өткөрүү).

Изденүүчүнүн жеке салымы. Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктарын автор өзү алат. Коргоого алып чыгуучу жоболор диссертант тарабынан жекече иштелип чыккан.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо ар кандай илимий басылмаларда жарыялоо, илимий-практикалык конференцияларга, тегерек столдорго катышуу жолу менен ишке ашырылды.

Жүргүзүлгөн диссертациялык изилдөөнүн натыйжалары – жыйынтыктар, сунуштамалар Ж. Баласагын атындагы КУУнун кылмыш – жаза укугу жана криминология кафедрасынын отурумунда талкуулоо процессинде апробациядан өттү.

Диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда чагылдырылышынын толуктугу диссертациялык изилдөөнүн темасына туура келген 12 илимий макалада чагылдырылган.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү жүргүзүлгөн изилдөөнүн максаты жана милдеттери менен шартталган. Диссертациялык иш сегиз бөлүмдөн турган үч главаларды, корутундуну жана колдонулган адабияттардын тизмесин камтыйт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Кириш сөз тандалган теманын актуалдуулугун ачып берет, изилдөөнүн максаты жана милдеттери, илимий жаңылыгы жана жүргүзүлгөн изилдөөнүн практикалык мааниси, коргоого коюлган негизги жоболор, изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо жөнүндө маалыматтар жана басылмаларда иштин натыйжаларын чагылдыруу, диссертациянын түзүмүн чагылдырат.

1 Глава “Кыргыз Республикасынын мыйзамдары боюнча өзгөчө квалификациялоочу жагдайларда ден соолукка атайлап оор залал келтирүүнү квалификациялоо көйгөйлөрү” төрт бөлүмдөн турат.

Биринчи бөлүм “КМШ өлкөлөрүндө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор залал келтирүү менен күрөшүү чөйрөсүндөгү кылмыш-жаза укуктук саясат”. **Экинчи бөлүм** “Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза мыйзамдары боюнча ден соолукка атайлап оор залал келтирүүнүн кылмыш-жаза укуктук анализи”. **Үчүнчү бөлүм** “Иштеп жаткан КРнын Кылмыш-жаза кодексинин контекстинде ден соолукка атайлап оор залал келтирүүнүн квалификациялуу түрүнүн юридикалык анализи”. **Төртүнчү бөлүм** “Өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор залал келтирүү квалификациясынын көйгөйлүү аспектиери жана аларды чечүү жолдору”

Контент-анализ көрсөткөндөй, жалпысынан инсанга каршы кылмыштарды изилдөөгө, анын ичинде ден-соолукка өзгөчө оор зыян келтирүүгө, анын өзгөчө оордотуучу жагдайларына, ар кандай мезгилдерде юридикалык адабияттарда

окумуштуулардын эмгектери арналган. Ошентип, ден соолукка атайылап оор залал келтирүүнүн жазык-укуктук жана криминологиялык аспектилери төмөнкү авторлордун эмгектери арналган: А.А. Абдрашит (2004 г.), Р.А. Адельханян (2000 г.), П.Б. Афанасьев (2020 г.), Е.В. Безручко (2012 г., 2018 г.), С.Р. Бобушев (2009 г.), М.И. Галюкова (2005 г.), Л.В. Данелян (2008), К.И. Джаянбаев (2000 г., 2005 г., 2007 г., 2009 г.), Н.Н. Задорожная (2013 г.), А.Р. Канюкаева (2008), Н.А. Комогорцева (2009 г.), О.Н. Козодаева (2011 г.), О.Ю.

Савельева (2011 г.), А.А. Оганов (2015 г.), Т. Е. Пилецкая (2022 г.),.

Ден соолукка зыян келтирүүнүн оорчулугунун ар кандай даражасындагы критерийлер маселелери төмөнкү эмгектерде каралган: О.С. Викторова (1958 г.), Н.В. Владимирского (1953 г.), А.В. Гриненко А.В. и Н.П. Кондрашевой (2011 г.), А.А. Житнева (2013 г.). Отдельные проблемные аспекты причинения смерти по неосторожности: Гунар А.А. (2023 г.), Иванов В.Д. и Райн М.А. (2016 г.), Калоева З.В., Цориева Е.С. (2023 г.).

Автор тарабынан кылмыш-жаза мыйзамдарынын жана криминологиянын жалпы маселелерине, ошондой эле бүтүндөй кылмыш-жаза саясатына арналган илимий эмгектерге өзгөчө көңүл бурулган, анткени мындай илимий иштердин алкагында тигил же бул бөлүгүндө жалпысынан атайылап оор зыян келтирүү жана анын ичинде өзгөчө оордотуучу жагдайлар боюнча маселелер каралган. Ошентип, мындай иштердин арасында төмөнкү окумуштуу-юристтердин эмгектерин бөлүп көрсөтүү зарыл: О.В. Гревцов (2000 г.), К.И. Джаянбаев (2002, 2017 г., 2020 г.), К.Ш. Курманов (1998, 2000, 2001), А.В. Ендольцева (2019 г.), Л.Ч. Сыдыкова (2000 г., 2003 г., 2005 г., 2016 г., 2017 г., 2018 г., 2022 г., 2023 г.), М. В. Логинов (2023 г.), К.М. Осмоналиев (2004 г., 2005 г., 2012 г., 2013 г., 2016 г., 2017 г., 2020 г., 2023 г.), Ж.Э. Супатаева (2017 г., 2019 г., 2021 г., 2023 г.)

Бул бөлүмдүн алкагында автор КМШ өлкөлөрүнүн өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайылап оор залал келтирүү менен күрөшүүгө арналган кылмыш мыйзамдарына талдоо жүргүзгөн. Бүгүнкү күндө дээрлик бардык КМШ өлкөлөрүндө моделдик Кылмыш-жаза кодексинин негизинде ар бир өлкөнүн Кылмыш-жаза кодекси иштелип чыгып, колдонууга киргизилгени белгиленди, ушундан улам, өлкөлөрдүн мыйзамдарын бириктирген кылмыш-жаза укуктук тутумдун курчушу бир эле учурда КМШ өлкөлөрүнүн кылмыш-жаза укуктук актыларына биримдик берген жана ошол эле учурда өзүнчө алынган өлкөнүн ар бир кылмыш-жаза мыйзамынын өзгөчөлүгүн эске алууга мүмкүнчүлүк берген Кылмыш-жаза кодекси болуп саналат деп айтууга болот. Жогоруда аталган системанын элементтеринин бири Кыргыз Республикасынын

Кылмыш-жаза кодекси болуп саналат, ошондуктан жакынкы чет өлкөлөрдүн кылмыш-жаза мыйзамдарынын призмасы аркылуу улуттук мыйзамдар боюнча ден соолукка атайлап оор залал келтиргендиги үчүн жоопкерчилик маселесин кароо биз үчүн чоң мааниге ээ [Осмоналиев, К.М. *Уголовная политика современного Кыргызстана: становление и развитие. Дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08* / К.М. Осмоналиев - М., 2005. - 333 с.]. Ошондуктан автор тарабынан постсоветтик мамлекеттердин бүтүндөй бир катар критикалык салыштырма-укуктук анализинин жыйынтыктары баяндалган, бул иштин жоболорунда жана тыянактарында өз ордун тапкан.

2017 - жылы, андан кийин 2021-жылы жаңы Кылмыш-жаза мыйзамдарын кабыл алуу 1997-жылдагы Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексине бир катар олуттуу өзгөртүүлөрдү киргизүү менен белгиленген, 2017 жана 2021-жылдардагы КРнын жаңы Кылмыш-жаза кодекстери автор тарабынан каралып жаткан ден соолукка атайлап оор залал келтирүү кылмыштарына да өз түзөтүүлөрүн киргизген, бул изилдөө жүргүзүү үчүн баштапкы позиция болгон. Изилдөөчү өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайылап зыян келтирүү квалификациясы практикалык да, теориялык да кызыкчылыкты билдирерин белгилейт, анткени ал жасалган жосундун коомдук коркунучунун жогорку даражасын мүнөздөйт. Ошол эле учурда 1997-жылдан 2021-жылга чейинки мезгилде кылмыштардын каралып жаткан категориясынын өзгөчө оордотуучу жагдайлары модернизацияланганын, төмөнкүдөй өзгөчө оордотуучу жагдайлар пайда болгонун эске алуу керек: өзүн-өзү өлтүрүүнүн натыйжасында өлүм келтирүү, кылмыштуу коомчулуктун курамында, уюшкан топ тарабынан жасоо, ошону менен бирге акыркы эки өзгөчө оордотуучу жагдайлар уюшкан топтордун жана кылмыштуу жамааттардын мүчөлөрүнүн кылмыш жоопкерчилигин күчөтүү максатында укук колдонуучулардын талкуусунда сунушталган.

Диссертациялык изилдөөдө ден соолукка атайлап оор залал келтирүүнүн натыйжасында этиятсыздыктан өлүм келтирүү жөнүндө сөз болгондо күнөөлүү адамдын ниетинин багытын эске алуу керектиги көрсөтүлгөн, тактап айтканда, бул аракетке карата (ден соолукка атайлап оор залал келтирүү) кара ниеттик болгон, ал эми кошумча кесепеттерге карата (этиятсыздыктан өлүмгө алып келүү) күнөөнүн этиятсыздык формасы болгон шериктештиктин татаал формаларына кирет. Ошондой эле жабырлануучу тарабынан өзүн-өзү өлтүрүү жөнүндө сөз болгондо, бул жерде ошондой эле иш-аракеттерге жана кесепеттерге карата ниеттин багытын аныктоо керек, ошондой эле ден соолукка оор зыян келтирүү менен суицидди жасоонун ортосундагы себептик

байланышты аныктоо зарыл, б.а. өзүн-өзү өлтүрүүгө жеткирүү ден соолукка келтирилген оор зыяндан (көрүү, сүйлөө, угуу, организмдин кандайдыр бир функциясын жоготуу ж. б.) улам болушу керек, эгерде мындай байланыш табылбаса, демек, мындай кылмыштын курамы да болбойт.

130-берененин 1-бөлүгүндө көрсөтүлгөн "... же ден соолуктун башка бузулушу" деген аныктама, автордун пикири боюнча, укук колдонуучуну адаштырат, анткени ал баалоочу критерий болуп саналат, ал эми диспозициянын өзү толугу менен бланкеттик болуп саналат жана аны колдонуу Эрежелерди жетекчиликке алат. "Ден соолуктун башка бузулушу" деген түшүнүктүн өзү - бул органдардын функцияларынын жана (же) органдар тутумунун убактылуу бузулуусу, жабыркоо, оору, патологиялык абал менен түздөн-түз байланышкан, убактылуу эмгекке жарамсыздыкты шарттаган. Жогоруда баяндалгандардын негизинде КРнын Кылмыш-жаза кодексинин 130-беренесинин 1-бөлүгүнө өзгөртүү киргизүүнү сунуштайбыз. Адамдын эмгекке жарамдуулугун үчтөн биринен кем эмес туруктуу жоготуусу денеге залал келтирүү белгилеринин компонентинин экономикалык критерийине ээ экендиги белгиленет. Кесиптик эмгекке жарамдуулугун толугу менен жоготуу Эрежелерде чечмеленбейт жана мыйзам чыгаруучу тарабынан да так көрсөтүлгөн эмес. Кылмыштын натыйжасында кесиптик эмгекке жарамдуулукту толук жоготуу түрүндөгү кесепеттерге алып келген жосунду кылмыш-жаза укуктук баалоо адам башка-бироонун ден соолугунун коопсуздугуна кол салууда өзүнүн иш-аракеттеринин коомдук коркунучтуулугун аңдап-билген, кесиптик эмгекке жарамдуулукту толук жоготуу түрүндөгү кесепеттердин болуу мүмкүнчүлүгүн же сөзсүз болуусун алдын ала билген жана мындай кесепеттердин болушун каалаган учурларда гана мүмкүн болот.

Автор эненин жана түйүлдүктүн оорусунун натыйжасында кош бойлуулукту токтотуу ден соолукка келтирилген зыян менен түздөн-түз себептик байланышта болууга тийиш жана аялдын организмнин жана түйүлдүктүн ден соолукка зыян келтиргенге чейинки жекече өзгөчөлүктөрү (оорулары, патологиялык абалдары) менен шартталбоого тийиш экендигине көңүл бурат. Мындай учурда, кош бойлуулукту токтотууда эмгекке жарамдуулугун толук жоготуу сыяктуу эле, күнөөлүү адамда билип туруу сыяктуу белги болушу зарыл, башкача айтканда, кылмышкер аялдын кош бойлуулугу жөнүндө билет жана анын кош бойлуулугу бул кылмышты жасоонун жүйөсү болуп саналат. Ушуга негизденип, иште "кош бойлуулукту токтотууга алып келген" деп КРнын КЖКнин 130- беренесинин 1-бөлүгүнүн диспозициясын толуктоо

сунушталат. Адамдын бетине кетпес так салуу аныктамасында мыйзам чыгаруучу тарабынан эстетикалык критерий колдонулгандыгы баса белгиленет, ошондуктан беттин бузулушу баалоо категориясы болуп саналат жана сот тарабынан аныкталат, “адам жүзүнүн көркүн кайтарылгыс кетирүүдө көрүнгөн ден соолукка келтирилген зыяндын оордук даражасын сот аныктайт” деп Эрежелерде да көрсөтүлгөн. Бул зыянды аныктоодо автор тарабынан "адамдын бетине кетпес так салууну" кеңейтүү зарыл деген позициясын бөлүшөт, анткени дененин башка бөлүктөрүнүн бузулушу да психологиялык жана физикалык жактан сезилет жана адамда ыңгайсыздыкты жаратат.

Экинчи бөлүм "Изилдөө методологиясы жана ыкмалары" "Объектти, изилдөө предметин аныктоо. Изилдөө методологиясы " бөлүмүнөн турат. Ар кандай илимий изилдөө методологиясына таянат, ал көбүнчө авторлор тарабынан сунушталган негизги тыянактарды жана сунуштарды аныктайт. Методологиялык инструменттердин жүрүшүндө колдонулган сапаты жүргүзүлгөн илимий изилдөөнүн деңгээлин, анын презентациялуулугун жана алынган жыйынтыктардын ишенимдүүлүгүн аныктайт. Ар кандай изилдөөнүн объектиси жана изилдөө предмети бар, мында объект катары изилдене турган кубулуштун өзү же изилденип жаткан процесс саналат, ал эми объект изилденип жаткан процесс баш ийген жалпы мыйзам ченемдүүлүктөр менен аныкталат [Баранов, В. М. Особенности представления эмпирических данных в юридических диссертациях / В. М. Баранов, А. А. Иудин, Д. А. Шпилев // *Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России*. – 2023. – № 2(62). – С. 12-25.].

Диссертациялык изилдөөнүн объектиси болуп өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап зыян келтирүүнүн натыйжасында келип чыккан коомдук мамилелер, жана ошондой эле криминологиялык аспектилер, атап айтканда, кылмыш жасоонун аныктоочу факторлору жана кылмыштуу жүрүм-турумдун криминологиялык мүнөздөмөсү эсептелет.

Изилдөөнүн предмети болуп колдонуудагы 2021-жылкы Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза мыйзамдарынын ченемдери, өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор залал келтиргендиги үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигинин маселелери регламенттелген 1997 жана 2017-жылдардагы КРнын Кылмыш-жаза кодексинин мурда колдонулуп келген ченемдери, каралып жаткан кылмыштын курамына тиешелүү тигил же бул маселелер жөнгө салынуучу башка ченемдик база, ошондой эле өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор залал келтирүү менен байланышкан жазык иштери боюнча соттук-тергөө практикасы саналат.

Изилдөөнүн методологиясы илимий изилдөөнүн максаттары жана милдеттери менен аныкталат. Иштин жүрүшүндө төмөнкү изилдөө ыкмалары колдонулду: контент-анализ, салыштырма-укуктук, статистикалык, эмпирикалык метод, интервью методу, дедукция, индукция жана жалпылоо методу.

Контент-анализ ыкмасы изилдөө темасы боюнча жетиштүү илимий адабияттарды талдоого мүмкүндүк берди, бул талдоо ыкмасынын алкагында биз булактарды системалаштырууну жалпыдан конкреттүүгө чейин жүргүздүк, бул булактардын тексттик массивин системалаштырууга мүмкүндүк берди. Ошентип, булактардын төмөнкүдөй чоң топтору аныкталды: илимий, юридикалык, атайын адабияттар, анда кылмыштын жана кылмыштуулуктун жалпы маселелери жана жеке адамга каршы кылмыштар өзүнчө чагылдырылган; жалпы ден соолукка зыян келтирүүнүн жана оордотуучу жагдайларда атайылап зыян келтирүүнүн жалпы маселелери чагылдырылган илимий, юридикалык, атайын адабияттар, атап айтканда, криминологиянын айрым көйгөйлүү маселелери: кылмыш жасоонун себептери, шарттары, факторлору, кылмышкердин инсандыгы, оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор зыян келтирген адамдын социалдык-демографиялык өзгөчөлүктөрү, каралып жаткан кылмыш категориясынын курамандыгы жана латенттүүлүгү маселелери чагылдырылган юридикалык адабияттар; дисциплиналар аралык мүнөзгө ээ жана изилдөө предметине тиешелүү булактар өзүнчө топко бөлүндү. Мындай булактарга: медицина, психология, психиатрия, социология жаатындагы изилдөөлөр жана саясий жана философиялык багыттагы айрым иштер (коомдун жана мамлекеттин идеологиясын изилдөө бөлүгүндө) кирет.

Салыштырма-укуктук талдоо методу Кыргыз Республикасынын азыркы жана мурда колдонулган Кылмыш-жаза мыйзамдарына талдоо жүргүзүүгө мүмкүндүк берди. Атап айтканда, биз кылмыш иштеринин материалдарын иликтөөдө (2016-2021-жылдар аралыгында Чүй, Аламүдүн, Ысык-Ата райондору боюнча 38 кылмыш иши иликтенген) кайсы кылмыш иштери кайсы мезгилде жана кайсы Кылмыш-жаза кодексине ылайык каралгандыгы системалаштырылган. Бул талдоо бизге кылмыш иштерин төмөнкүдөй системалаштырууга мүмкүндүк берди: 2016-2021-жылдарга карата 38 кылмыш ишинин ичинен 25 кылмыш иши 1997-жылдын Кылмыш-жаза кодекси боюнча каралган [УК КР от 1 октября 1997 года № 68 // <https://cbd.minjust.gov.kg/568/edition/920090/ru?ysclid=lujw2wf5ak194520092>], ал эми калган 13 кылмыш иши 2019-жылдын январь айында күчүнө кирген 2017-

жылдын мыйзамдарына ылайык укук колдонуучу тарабынан каралган [УК КР
от 2 февраля 2017 года № 19 // <https://cbd.minjust.gov.kg/111527/edition/1186183/ru?ysclid=lujw5j2zq8806630972>
].

Статистикалык ыкма изилдөөнүн жүрүшүндө, атап айтканда: жынысына, жашына, билимине, кылмыш жасаган адамдардын иш менен камсыз болушуна, мурда соттуулугунун болушуна, ошондой эле кылмыш жасагандыгы үчүн күнөөлүү деп табылган жана аларга карата сот өкүмү чыккан адамдарга карата колдонулуучу жазалардын түрлөрүнө тиешелүү статистикалык маалыматтарды чыгарууда колдонулган. Мисалы, үч кылмыш ишинде фигуранттар болуп - аялдар, ал эми калган 35 кылмыш иши боюнча эркектер болгон. Ошол эле учурда 35 кылмыш ишинин 24үндө биринчи жолу кылмыш жасаган адамдар, 11инде мурда соттолгон адамдар (адам өлтүрүү, зордуктоо, ден соолугуна атайлап зыян келтирүү, каракчылык үчүн) болгон. Геронтологиялык өзгөчөлүгү, дээрлик бардык адамдар 23 жаштан 46 жашка чейинки эркек соттолгондор. Аялдарга карата: алар 3 кылмыш ишинде катышышкан, экөө биринчи жолу жоопкерчиликке тартылган, бири - адам өлтүрүү үчүн жазасын өтөгөн, дээрлик үч кылмыш иши тиричилик мүнөздө болгон. Соттолгон үч аялдын бири 28 жашта, экинчиси 31 жашта, үчүнчүсү 42 жашта. Кылмыш ишинин материалдары боюнча эркек жыныстагы адамдар көпчүлүк учурда агрессивдүү маанайдагы, ачууланган, ачууланууга оңой моюн сунган инсандар катары мүнөздөлүшкөн.

Инсандын социалдык-демографиялык өзгөчөлүктөрү төмөнкү негизги белгилерди аныктоого мүмкүндүк берди: - курактык категориясы боюнча: 23-30 жаш – 19,1%, 31-40 жаш – 21,8%, 41-46 жаш – 23,4%; - үй – бүлөлүк абалы боюнча: үй – бүлөлүү – 21,8%, ажырашкандар - 22,6%, үйлөнбөгөндөр – 21,3%, жесирлер – 17,4%; – билими боюнча: орто билими - 22,3 %, орто кесиптик билими – 23,7%, жогорку билим – 18,5%; - туруктуу жашаган жери барлар-21,4 %, туруктуу жашаган жери жоктор-18,9%%; - туруктуу иштеген жери барлар – 17,3%, убактылуу иштебегендер – 21,6%, эч жерде иштебегендер-19,4%.

Башкача айтканда, талдоо көрсөткөндөй, көпчүлүк учурда убактылуу иштебеген же эч жерде иштебеген, орто же орто кесиптик билими бар, ажырашкан адамдар. Ошол эле учурда, бул категориядагы адамдардын курактык өзгөчөлүгү кылмыш жасаган адамдар өз аракеттеринин маңызын толук түшүнүп, өз аракеттери жөнүндө жооп берип жаткандыгынан кабар берет.

Изилдөөнүн жүрүшүндө, биз токтолгубуз келген дагы бир жагдай – бул бардык кылмыштардын дээрлик 66% (изилденген 38 кылмыш ишинин ичинен 25и) - күнөөлүүлөр алкогольдук же баңгизаттын таасири астында болгон.

Атап айтканда, кылмыш жасаган адамдар, ошондой эле кылмыштуу зомбулуктун курмандыгы тааныш болгон жана экөө тең мас абалында болгон материалдар изилденип, жабырлануучу үй-бүлөлүк зомбулуктун курмандыгы болгон, жабырлануучу жүрүм-туруму менен мүнөздөлгөн учурлар каралып, изилденген.

Эмпирикалык изилдөө ыкмасы төмөнкү критерийлердин негизинде колдонулган: 38 кылмыш иштерин, ошондой эле Интернетте эркин жеткиликтүү материалдарды карап жатканда.

Кылмыш иштеринин материалдарын тандап алууда, биз изилдөө предметин негиздеп, оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор залал келтирүүгө тиешелүү кылмыш иштери конкреттүү кызыктырды, алар соттор тарабынан КРнын Кылмыш-жаза кодексинин 130-беренеси жана КРнын Кылмыш-жаза кодексинин 130-беренесинин 3-бөлүгү боюнча квалификацияланган (1997-жылындагы КРнын КЖКнин 104-беренеси жана 2017-жылындагы КРнын КЖКнин 138-беренеси) жана сот отурумдары өткөн, соттун мыйзамдуу күчүнө кирген өкүмдөрү бар.

Бул жерде анкеталоо ыкмасы биз тарабынан колдонулбагандыгын, тергөө, прокуратура өкүлдөрү жана соттор менен маектешүү, маектешүү ыкмасы колдонулгандыгын белгилей кетүү керек.

Ошондой эле эмпирикалык анализдин алкагында биз Кыргыз Республикасынын ИИМ маалыматтык борборунун статистикалык маалыматтарына талдоо жүргүздүк, ал 2015-жылдан 2021-жылга чейин ден соолукка атайылап оор залал келтирүү боюнча эң көп саны 2019-жылдын мезгилине, ал эми эң аз көлөмү 2017-жылдын мезгилине келгенин көрсөткөн [*Анализ статистических данных ИЦ МВД Кыргызской Республики с 2015 по 2021 г. по всем преступлениям.*]. Облустар боюнча параметрлерге таянсак, жасалган кылмыштардын саны Чүй облусуна, Бишкек шаарына, Ош облусуна, Талас облусуна, Ысык-Көл облусуна, Нарын облусуна, Жалал-Абад облусуна жана Баткен облусуна туура келет.

Облустар боюнча кылмыштуулукту талдоодо биз Чүй облусуна жана Бишкек шаарына көбүрөөк басым жасадык. Мисалы, Чүй облусунда жасалган кылмыштардын саны эң көп, тактап айтканда ден соолукка атайлап оор залал келтирүү: 2015-ж. – 245, 2016-ж. – 224, 2017-ж. - 197, 2018-ж. – 218, 2019-ж. –

271, 2020-ж. – 249; 2021-ж. – 252. Бишкек шаары боюнча: 2015-ж.. – 81, 2016-ж. – 78, 2017-ж. - 72, 2018-ж. – 77, 2019-ж. – 92, 2020-ж. – 86; 2021-ж. – 83.

Интервью ыкмасы бизге юридикалык адабиятта карама-каршылыктуу болгон жана практикалык кызыкчылыкка ээ болгон айрым суроолорго жооп алууга мүмкүнчүлүк берди.

Ошентип, соттор жана тергөөчүлөр менен маектешүү учурунда (20 адам камтылды, алардын ичинен 8 сот жана 12 тергөөчү) интервью эки гана негизги суроону камтыган (интервью алуучунун жашын, жынысын, иш стажын эске албаганда): этиятсыздыктан өлүмгө алып келүү, анын ичинде ден соолукка атайлап оор залал келтирүүдө өз жанын кыюу аркылуу өлүмгө, ошондой эле иш жүзүндө жакын тууганынан тышкары кимди "жакын" категориясына киргизгени жөнүндө.

Жыйынтыгы көрсөткөндөй, эки маселе тең иш жүзүндө төмөнкүлөргө байланыштуу өтө татаалдыкты жаратат: 1) ким "жакын" категориясына кирет мыйзам менен бекитилген эмес жана биз сурамжылаган кызматкерлердин дээрлик бардыгы, бул категорияга "ким кымбат болсо, ошол адам" кирет деп жооп беришти [Осмоналиев К.М., Супатаева Ж.Э. *Научно-практический комментарий к уголовному кодексу Кыргызской Республики*. – Бишкек, 2014.; Осмоналиев К.М., Супатаева Ж.Э. *Комментарий к УК КР. Том 2. Особенная часть / под ред. К.М. Осмоналиева*. – Бишкек, 2023. – с. 21-22].

Дедукция жана индукция ыкмаларын колдонуу колдо болгон маалыматтарды, ошондой эле жүргүзүлгөн изилдөөнүн жүрүшүндө чогултулган материалдарды жалпылоонун негизинде бир катар тыянактарды жана сунуштарды чыгарууга мүмкүндүк берди.

Үчүнчү глава “Өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор залал келтирүүнү криминологиялык талдоо” үч бөлүмдү камтыйт. Биринчи бөлүм “Кыргыз Республикасында ден соолукка атайлап оор зыян келтирүүнү аныктоочу негизги факторлор”. Экинчи бөлүм “Өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор залал келтирүү кырдаалында күнөөлүү адамдын кылмыштуу жүрүм-турумунун криминологиялык мүнөздөмөсүнүн өзгөчөлүктөрү”. Үчүнчү бөлүм “Өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор залал келтирүүнүн криминологиялык алдын алуунун атайын чараларын өркүндөтүүнүн артыкчылыктуу багыттары”.

Юридикалык адабияттарда кылмыш жүрүм-турумунун детерминантын аныктоодо маанилүү болуп саналган криминогендик факторлор жөнүндө сөз болгондо, кылмыш жасоо жагдайы аныктоочу болуп саналат жана оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор залал келтирүү да четте калбайт. Ден соолукка атайлап оор залал келтирүүнүн ички субъективдүү жана тышкы

объективдүү криминогендик детерминанттарынын өз ара аракети белгилүү бир жерде жана белгилүү убакытта түзүлгөн кырдаалдын шартында болот жана кылмыш жасоого даярдыкты өбөлгөлөөчү негизги себептик фактор жана кылмыштын жүйөсү пайда болуу шарты болуп саналат [*Антропология преступления (микрoкриминология) / Кондратюк Л.В. - М.: Норма, 2001. - 344 с.*].

Ден соолукка атайлап оор зыян келтирүүнү аныктоочу факторлор жөнүндө айтып жатып, автор аларды шарттуу түрдө үч топко бөлүүнү сунуш кылат: биринчи топ - жалпы социалдык факторлор (инсандын жүрүм - турумуна көз каранды болбогон); экинчи топ-азыркы коомдун руханий - адеп-ахлактык жагын жана психологиялык өзгөчөлүктөрүн мүнөздөөчү; үчүнчү топ-алардын мазмундук түзүүчүлөрүн көрсөтүүчү спецификалык факторлор.

Автор ден соолукка атайлап оор залал келтирген криминалдык жагдайлардын бардык көп түрдүүлүгүндө кол салууга чейинки да, аны түзгөн да мүнөздүү белгилер байкалаарына көңүл бурат. Мында, ар бир өзүнчө кырдаал өзүнүн индивидуалдуулугуна ээ, анткени күнөөлүү өзүнүн жүрүм-туруму менен, жеке өзгөчөлүктөрүнүн эсебинен өзүнүн өзгөчөлүгүн киргизет, ал “башка, убактысы боюнча узак кырдаалдын калыптандыруучу таасирлеринин” натыйжасы болуп саналат [*Игнатов А.Н. Характеристика обстановки совершения насильственных преступлений/ А.Н. Игнатов // Вестник Московского университета МВД России. – 2015. – № 8. – С. 119-123*].

Ар бир криминалдык кырдаалдын өзүнүн белгилери бар, ал жалпысынан көптөгөн кылмыштар үчүн мүнөздүү болгон типтүү кырдаал болуп саналат, анын ичинде өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор залал келтирүү үчүн да, бул жүргүзүлгөн изилдөө менен тастыкталат. Ушул категориядагы иштер боюнча кылмыш иштеринин, ошондой эле башка булактарды автор тарабынан иликтөөнүн жүрүшүндө төмөнкүлөр тастыкталды:

1) кылмыш жасоо жагдайы төмөнкүлөр: жабырлануучу тарабынан жаңжал, чыр-чатак, уруш, мазактоо менен мүнөздөлгөн;

1) көпчүлүк учурда каралып жаткан кылмыш категориясы 74% - кечки жана түнкү убакта, 21% - күндүз (14-18 саат), 4% -эртең менен болгон. Ошол эле учурда, кылмышты жасоонун узактыгы маселеси боюнча белгилей кетүү керек, бул жасалуунун өткөөлдүгү менен мүнөздөлөт (максимум бир сааттын ичинде);

2) көпчүлүк учурда кылмыш жасоонун жери: 53% - жабырлануучуга таандык турак жай, 27% - күнөөлүүгө таандык турак жай, 18% - коомдук жайлар (көчө, базар ж.б.). Ден соолукка атайлап оор залал келтирүүнүн дагы бир орду ар кандай спорттук объекттер болушу мүмкүн, анда машыгуулардын жана мелдештердин жүрүшүндө олуттуу жаракат алууга туруктуу мүмкүнчүлүк бар [*Иванов В.Д., Райн М.А. Проблемы уголовно-правового регулирования ответственности за причинение вреда здоровью или смерти при занятиях*

спортом // Физическая культура. Спорт. Туризм. Двигательная рекреация. – 2016. – Т. 1. – № 3. – С. 75-76.];

3) өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайылап зыян келтирүү социалдык-тиричилик мүнөзгө ээ (изилденген кылмыш иштеринин 80% дан ашыгы);

4) өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор зыян келтирүүгө мүнөздүү болгон эң кеңири таралган типтүү сапаттар бар, аларга автордун пикири боюнча төмөнкүлөрдү киргизсе болот: алдын ала даярдыктын жоктугу жана кылмышты пландаштыруунун жоктугу, жасалган кылмыштын тез мүнөзү, кечки убакта жана турак жайда кылмыштын таралышы (жабырлануучунун же күнөөлүү адамдын), мас абалынын болушу (көбүнчө жабырлануучунун өзү да, күнөөлүү адам да), күбөлөрдүн болушу;

5) оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор залал келтирүүнү талдоо күнөөлүү адамдын психологиялык өзгөчөлүктөрү тергөө иш-чараларын жүргүзүүдө жана жазаларды дайындоодо боло тургандыгын көрсөттү;

6) күнөөлүү адамдардын көпчүлүгүндө ачуулануу, ырайымсыздык, агрессивдүүлүк, жеңил ойлуулук, ачуулануу сезими мүнөздүү жана дал ушул категориядагы адамдар, ошондой эле жалпысынан инсанга каршы кылмыш жасоо мүнөздүү.

Автор бүгүнкү күнгө чейин реанимация жана “патопсихологиялык бузулуулар” түшүнүгүн юридикалык жүгүртүүгө киргизүү талап кылынат деп эсептейт.

Юридикалык адабиятта криминологиялык алдын алуу чараларын өркүндөтүү маселелерине жетиштүү көңүл бурулган, анткени бул аспект чоң практикалык мааниге ээ, ошондуктан автор тарабынан жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн негизинде алдын алуу мүнөзүндөгү натыйжалуу чараларды кабыл алуу жана жалпысынан мамлекеттин кылмыш-жаза саясатын күчөтүү үчүн эң оптималдуу багыттар иштелип чыккан жана сунушталган.

Бул учурда, алдын алуу боюнча атайын иш-чаралардын ар кандай ыкмалар жөнүндө сөз кылып жатып, автор алдын алуу иш-аракетинин негизги элементи катары криминалга каршы саясат маселелери боюнча, анын толук ачып берүү үчүн токтотуу үчүн зарыл деп эсептейт, буга байланыштуу, анын ар кандай түрлөрү сунуш кылынат. Автор тарабынан каралып жаткан иштердин категориясы боюнча атайын алдын алуунун негизги багыттары баяндалган.

Корутунду.

1. Негизги криминологиялык параметрлерди, ошондой эле жалпысынан КР КЖКнин 130-беренесинин жана КР КЖКнин 130-беренесинин 3 - бөлүгүнүн детерминанттарынын спецификалык өзгөчөлүктөрүн талдоо менен, атап айтканда, колдо болгон алдын алуу чаралары жетиштүү натыйжалуу эмес экендиги далилденет. Бул бир катар факторлор менен шартталган: 1) алдын алуу чараларын иштеп чыгууда коомдо болгон экономикалык, социалдык, маданий

баалуулуктар дайыма эле эске алынбайт; 2) күнөөлүү адамга мүнөздүү болгон адеп-ахлактык критерийлер жана моралдык-этикалык баалуулуктар көп учурда көңүл сыртында калууда; 3) коомдо дайыма динамикалуу өзгөрүп туруучу баалуулуктар, санариптештирүү жана калктын мобилдүүлүгү; 4) каралып жаткан кылмыш категориясынын алдын алууда болгон чет өлкөлүк тажрыйбага тийиштүү көңүл бурулбайт (мында алыскы чет өлкөлөрдүн тажрыйбасы да, КМШ өлкөлөрүнүн тажрыйбасы да эске алынат); 5) кылмыштардын чектеш курамдары менен өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор залал келтирүүнү жасоонун жетиштүү изилденбегендиги; 6) дүйнөдө болуп жаткан өзгөрүүлөрдү эске алуу менен өзүнүн модернизацияланышын талап кылган алдын алуунун начар тутуму (ааламдашуу, санариптештирүү, чектеш тармактар менен, мисалы психология менен кызматташуунун пайда болушу). Бул жерде биз алдын алуу чараларын иштеп чыгууда заманбап реалдуулуктарды эске алуу керек деген пикирге кошулабыз, бирок эски тажрыйбада алдын алуу чараларын формализмден, маалыматтарды белгилөөдөн ж. б. “тууралоо” керек экенин эске алуу менен болгон тажрыйбаны эске алуу керек [Адельханян Р.А. *Причинение тяжкого вреда здоровью при особоотягчающих обстоятельствах. (Уголовно-правовое и криминологическое исследование). Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Р.А. Адельханян - М., 2000. - 196 с.*].

2. Оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор залал келтиргендиги үчүн КМШ жана Балтика өлкөлөрүнүн Кылмыш-жаза мыйзамдарына салыштырмалуу - укуктук талдоо жүргүзүүнүн натыйжасында төмөнкүдөй негизги тыянактар чыгарылды:

2.1. Бардык өлкөлөрдүн кылмыш-жаза мыйзамдары жарандардын укуктарын жана кызыкчылыктарын жалпысынан кылмыштуу кол салуудан коргоого жана айрыкча ден соолукту коргоого багытталган. Ошол эле учурда бүгүнкү күндө Кыргыз Республикасында Кылмыш-жаза мыйзамдарын гумандаштыруунун максаттуу саясаты жүргүзүлсө, КР Кылмыш-жаза кодексинин 1997, 2017 жана 2021-жж.тыкыр иликтөө жана салыштырмалуу КР Кылмыш-жаза кодексинин 130-беренеси боюнча кылмыш-жаза репрессиясынын саясаты сакталып калгандыгын көрсөтүп турат. Мындай учурда бул ченемди гумандаштырууга кылмыш-жаза жазасынын жана жоопкерчилигинин дифференциациясы өбөлгө болот деп эсептейбиз, ал гуманизм принцибине ылайык келет;

2.2. жалпысынан КМШ өлкөлөрүнүн жана Балтика өлкөлөрүнүн кылмыш-жаза мыйзамдарын контент-талдоо, ошондой эле юридикалык адабияттарда болгон ар кандай көз караштарды жалпылоо, ден соолук – бул адамдын эң баалуу байлыктарынын бири, аны коргоо мамлекет тарабынан кепилденет, демек, ага кол салуу болгон учурда келтирилген зыяндын оордугуна жараша кылмыш жоопкерчилиги каралган;

2.3. каралган өлкөлөрдүн кылмыш-жаза мыйзамынын ченемдери түзүмдүк жактан төмөнкү градациялар боюнча түзүлгөн: 1) диспозицияда мындай зыяндын/жабыркоонун белгилеринин призмасы аркылуу ден соолукка келтирилген оор зыяндын (денеге келтирилген зыяндын) аныктамасы берилген; 2) Бул криминалдык жосундун квалификациялуу жана өзгөчө квалификациялуу белгилери көрсөтүлгөн;

2.4. Азербайжандын, Армениянын, Казакстандын, Тажикстандын, Россиянын Кылмыш-жаза кодексинде ден соолукка келтирилген оор зыяндын башка белгилеринен тышкары ошондой эле баңгилик жана токсикомания оорулары, ошондой эле жүрүм-турум бузулушу (оору), анын ичинде психоактивдүү заттарды колдонууга байланыштуу көрсөтүлгөн, ал Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинде камтылбайт;

2.5. Беларусиянын, Өзбекстандын, Молдованын, Литванын Кылмыш-жаза кодексинде өчпөс бузулуу деген формулада төмөнкүлөр берилет: беттин же моюндун өчпөс бузулушу (Беларусь Кылмыш-жаза кодекси), дененин өчпөс бузулушу (Өзбекстан Кылмыш-жаза кодекси); беттин жана (же) ага чектеш аймактардын өчпөс бузулушу (Молдова Кылмыш-жаза кодекси), бет физикалык жактан өчпөс түрдө бузулган (Литва Кылмыш-жаза кодекси);

2.6. квалификациялык белгилердин ичинен социалдык жек көрүү же кастык сыяктуу жагдайдын аныкталышы жана бул жагдайдын Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин жоболоруна киргизилиши, бизге көрүнүп тургандай, укук колдонуу ишине оң таасирин тийгизмек.

3. Ар кандай булактардын контенттик талдоосу төмөнкүлөрдү белгилөөгө мүмкүндүк берет: Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 130-беренеси жана 130-беренесинин 3-бөлүгү менен каралган кылмыштарды жасоодо күнөөлүү деп табылган адамдарга дайындалган жазалардын натыйжалуулугун кепилдөөчү шарттар төмөнкүлөр болуш керек:

3.1. өлкөнүн кылмыш-жаза саясатынын өзгөрбөстүгү жана анын укук колдонуу практикасында чагылдырылышы, атап айтканда, жалпысынан инсанга каршы атайылап жасалган кылмыштар жана оордотуучу жагдайларда ден соолукка оор зыян келтирүү жөнүндө сөз болгондо, бул жерде кылмыш-жаза мыйзамдарын гумандаштыруунун фонунда сот тарабынан жазалар туура колдонулушу керек;

3.2. коомдо болгон заманбап объективдүү мыйзам ченемдүүлүктөгү кылмыш-жаза мыйзамдарынын ченемдеринин (КР Кылмыш-жаза кодексинин 130-бер. жана КР Кылмыш-жаза кодексинин 130-бер. 3-бөлүгү.) өз ара катышы жана алардын бири-бирине шайкештиги аныкталууга тийиш. Мыйзамдардын мыктылыгы кылмыш-жаза мыйзамдарынын ченемдерин адилет колдонуу менен бекемделиши керек, анткени жазаны туура эмес дайындоо кылмыш-жаза куугунтуктоонун бүткүл процессинин наркынын төмөндөшүнө алып келет. Иликтенген кылмыш иштеринин талдоосуна ылайык, жалпысынан КР

Кылмыш-жаза кодексинин 130-беренеси жана КР Кылмыш-жаза кодексинин 130-беренеси 3-бөлүгү боюнча (КР 1997-ж. Кылмыш-жаза кодексинде 104-бер., КР 2017-ж. Кылмыш-жаза кодексинде 138-бер.) боюнча соттор тарабынан белгилүү бир мөөнөткө эркиндигинен ажыратуу түрүндөгү жаза колдонулаары аныкталган.

4. Укук коргоо органдары, атап айтканда милиция, саламаттык сактоо органдары, билим берүү мекемелери алдын алуу иштерин жүргүзгөн негизги субъекттер болуп саналат, ошондой эле массалык маалымат каражаттары маанилүү ролду ойнойт. Ошону менен бирге, жалпысынан ден соолукка атайлап оор залал келтирүүнүн жана оордотуучу жагдайлардын жалпы социалдык алдын алуунун жүрүшүндө кылмыш-жаза саясатын ийгиликтүү ишке ашыруу, аны укук колдонуу практикасына киргизүү жалпысынан кылмыштуулуктун түзүмүн өзгөртүүгө өбөлгө боло тургандыгын эске албай коюуга болбойт, анткени инсанга каршы кылмыштардын алдын алуу, алардын арасында ден соолукка атайлап оор залал келтирүү мамлекетте ишке ашырылып жаткан позитивдүү социалдык программалар менен түздөн-түз байланышы бар, бул саясий, маданий жана, экономикалык жана башка өзгөрүүлөр коомдо туура климатты түзүүгө багытталган. Адам баалуулуктарын тарбиялоо жана күнүмдүк жашоого сиңирүү жалпысынан кылмыштуулуктун алдын алууда жана өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайлап оор залал келтирүүдө (абийирдүүлүк, боорукердик, инсанды урматтоо) чоң мааниге ээ.

5. Кылмыштуулуктун көрсөткүчтөрүнө төмөнкүлөрдү киргизүү керектиги негиздүү болуп эсептелет: 1) кылмыштуулуктун жалпы көлөмүн жана бир аймакта белгилүү бир убакыт аралыгында ушул категориядагы иштер боюнча катталган бардык кылмыштардын жалпы санын; 2) каралып жаткан кылмыштуулуктун динамикасы, б. а. болуп жаткан сандык жана сапаттык өзгөрүүлөрдүн көрсөткүчү, ал өзүнүн тутумуна ээ: а) бул чөйрөдөгү кылмыштуулуктун жалпы динамикасы, б) мындай кылмыштуу жосундардын өсүшү же азайышы; 3) кылмыштуулуктун салыштырма салмагы, б. а. жалпысынан кылмыштуулуктун түзүмүндө кызыкдар болгон кылмыштуу жосундун бул түрүнүн үлүшү жана орду; 4) кылмыштуулуктун бул түрүнүн коэффициенти, б.а. иштердин бул категориясынын таралуу даражасы жана бардык кылмыштуулуктун түзүмүндө анын бөлүштүрүлүшү; 5) бетин ачуу коэффициенти, б. а. бул чөйрөдө катталган жана ачылган кылмыштардын санынын катышы; 6) латенттүүлүк, б. а. кылмыштын бул түрүнүн расмий катталган жана реалдуу болгон маалыматтардын катышы. Криминологиялык көрсөткүчтөр жөнүндө сөз болгондо, комплекстүү мамиле болгондо гана кылмыштуулуктун параметрлерине объективдүү криминологиялык картинаны берүүгө болорун эске албай коюуга болбойт.

6. Ден соолукка келтирилген зыяндын оордугун аныктоодо мындай зыяндын белгилери эки түргө бөлүнөт: а) өмүргө коркунучтуу; б) өмүргө коркунучтуу эмес, бирок натыйжасы боюнча оор деп эсептелген. Ошол эле учурда бул категорияларды түшүндүрүү үчүн ден соолукка келтирилген зыяндын оордугун соттук-медициналык аныктоо эрежелерин жетекчиликке алуу зарыл. КР Кылмыш-жаза кодексинин 130-беренесинин 1 – бөлүгүнө ылайык, ден соолукка келтирилген оор зыянды шарттуу түрдө категорияларга бөлүүгө болот. Ошентип, ден соолукка оор зыяндын **биринчи категориясына** *өмүргө коркунуч туудурган дене жаракаттары* кирет. КР КЖКнин 130-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык: а) көрүүнүн начарлашына алып келген зыян кирет б) сүйлөө, в) угуу, г) кайсы бир органдын же орган тарабынан анын функцияларын жоготуу, д) психикалык оору, е) эмгекке жарамдуулукту үчтөн биринен кем эмес туруктуу жоготуу менен байланышкан ден соолуктун башкача бузулушу, ж) кесиптик эмгекке жарамдуулукту атайылап толук жоготуу, з) кош бойлуулукту токтотуу, жана) беттин өчпөс бузулушу ден соолукка келтирилген оор зыяндын **экинчи категориясына кирет**.

Практикалык сунуштамалар.

Мыйзам чыгаруу мүнөзүндөгү рекомендацияны сунуштоо:

1. КР КЖКнин 130-беренесинин 2-бөлүгүнө квалификациялык белгилерди мүнөздөөчү толуктоолорду киргизүү, мисалы:

- Жосунду “жалпы коркунучтуу ыкма менен” жасоо белгиси кылмыш жасоо ыкмасына кирет, аны логика боюнча, КР КЖКнин 130-беренесинин 2-бөлүгүнүн 10-пунктунда кылмышты “өзгөчө мыкаачылык менен” жасагандыгы үчүн жоопкерчиликти караган белгинин жанына жайгаштыруу керек. Ушуга байланыштуу КР КЖКнин 130-беренесинин 2-бөлүгүнүн “10” пункту төмөнкүдөй редакцияда баяндалсын:

“2) өзгөчө мыкаачылык менен же жалпы коркунучтуу ыкма менен”

- КР КЖКнин 130-беренесинин 2-бөлүгү *“курал-жарак же курал-жарак катары пайдаланылуучу буюмдарды колдонуу менен”* деген 17 пункт менен толукталсын.

2. КР КЖКнин 130 беренесинин 2-бөлүгүнүн 3 жана 4-пунктчаларынын “күнөөлүү үчүн билип туруп” деген сөздөр менен толукталсын жана төмөнкү редакцияда берилсин:

“3) күнөөлүү үчүн билип туруп кош бойлуу аялга карата”;

“4) күнөөлүү үчүн билип туруп алсыз абалдагы адамга жана балага карата”.

3. КР Кылмыш-жаза кодексине, “Ушул Кодексте камтылган терминдер” бөлүмүнө төмөнкүдөй мазмундагы толуктоолорду киргизүү сунушталууда: *“Жакын адамдар – бул жакын туугандары эмес, бирок бекем байланыштары бар адамдар социалдык-психологиялык, жеке мамилелерге негизделген ыктыярдуу мүнөзгө ээ. Ушул категориядагы жактарга төмөнкүлөр*

тиешелүү: күйөө / келин, мурунку жубайлар, достор, насаатчылар, чогуу жашагандар”.

4. Ден соолукка келтирилген зыяндын оордугун аныктоонун соттук – медициналык эрежелеринин (12.01.2012-ж.) 10 бөлүгүнүн 2, 3 – пункттарына толуктоолорду киргизүү жана тийиштүү түрдө төмөнкү редакцияда баяндоо сунуш кылынат:

2) Эркектерде көбөйүү же уруктануу жөндөмүндө туюнтулган өндүрүмдүүлүк жөндөмүнүн; аялдарда көбөйүү же бойго бүтүү, же кош бойлуулук, же тукум улоо, *же тамактантуу жөндөмүнүн жоголушу*;

3) Аялдардын өндүрүштүк жөндөмдүүлүгүн жоготуу деп кошулууга жөндөмдүүлүктү (мисалы, кындын атрезиясы, кындын олуттуу тырык менен азайышы ж.б.), же бойго бүтүү (жатын түтүктөрүн облитерациялоо, энелик бездин функциясынын токтошу ж. б.), же түйүлдүктү көтөрүү (мисалы, травмадан кийинки жатын ичиндеги синехиялар, экстирпацияланган жатын), же төрөт (жамбаш шакекчесинин травмадан кийинки тарышы жана деформациясы, жатын моюнчасынын жана периней булчуңдарынын тырык сымал тарышы ж. б.), *же тамактантуу жөндөмдүүлүгүн жоготуу (эмчекти кесүү ж.б.).*

Диссертациянын темасы боюнча жарыяланган эмгектердин тизмеси:

1. Кадырова, А.Т. Объект преступления, предусмотренного ч. 4 ст. 104 УК КР [Текст] / А. Т. Кадырова / Вестник КНУ им. Ж. Баласагына спец. Вып. Материалы международной науч. конф. "Правовая реформа и ее роль в развитии правовой системы Кыргызстана" Бишкек, 2012. – с. 185-188.

2. Кадырова, А.Т. Объективные признаки умышленного причинения тяжкого вреда здоровью, повлекшее по неосторожности смерть потерпевшего [Текст] / А. Т. Кадырова / Вестник КНУ им. Ж. Баласагына спец. Вып. Материалы международной науч. конф. «Конституция КР: роль и значение в современном обществе и ее основные ценности» Бишкек, 2013 – с. 305-308.

3. Кадырова, А.Т. Анализ конструкции субъективной стороны умышленного причинения тяжкого вреда здоровью, повлекшее по неосторожности смерть потерпевшего [Текст] / А. Т. Кадырова / Вестник КНУ им. Ж. Баласагына спец. Вып. Материалы международной науч. конф. "Конституция КР: роль и значение в современном обществе и ее основные ценности" Бишкек, 2013 – с. 310-314.

4. Кадырова, А.Т. Виктимное поведение жертвы преступлений против жизни и здоровья человека [Текст] / А. Т. Кадырова / Вестник Академии МВД Кыргызской Республики им. Генерал-майора Алиева Э.Э. Выпуск №4, 2017 – с. 29-33.

5. Кадырова, А.Т. Проблемные аспекты определения понятия тяжкого вреда здоровью [Текст] / А. Т. Кадырова / Вестник Академии МВД Кыргызской Республики им. Генерал-майора Алиева Э.Э. Выпуск №4, 2017 – с. 33-37.
6. Кадырова, А.Т. Вопросы квалификации и отграничения статьи 104 УК КР от смежных составов преступлений [Текст] / А. Т. Кадырова / Вестник Академии МВД Кыргызской Республики им. Генерал-майора Алиева Э.Э. Выпуск №3, 2018 – с. 36-39.
7. Кадырова, А.Т. Предупреждение тяжких преступлений против здоровья [Текст] / А. Т. Кадырова / Вестник Академии МВД Кыргызской Республики им. Генерал-майора Алиева Э.Э. Выпуск №3, 2018. – с. 39-42.
8. Кадырова, А.Т. Ден-соолугуна атайын оор зыян тийгизүү менен күрөшүүдө чет өлкөлөрдүн жазык саясаты [Текст] / А. Т. Кадырова / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2019. – No. 12. – с. 205-209. // https://www.elibrary.ru/download/elibrary_43930807_66720712.pdf
9. Кадырова, А.Т. К вопросу об объекте и предмете умышленного причинения тяжкого вреда здоровью по уголовному законодательству Кыргызской Республики [Текст] / А. Т. Кадырова / Международный журнал экспериментального образования. 2020. - № 3. – с. 20-24. // https://www.elibrary.ru/download/elibrary_43137718_20637185.pdf
10. Кадырова, А.Т. Этиятсыздыктан адамдын өлүмүнө алып келген ден-соолугуна атайын оор зыян тийгизген адамдын криминологиялык мүнөздөмөсү [Текст] / А. Т. Кадырова / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2021. – No. 4. – с. 275-278. // https://www.elibrary.ru/download/elibrary_47128725_21363656.pdf
11. Кадырова, А.Т. Теоретические и практические проблемы уголовно-правовой квалификации за причинение тяжкого вреда здоровью, повлекшее по неосторожности смерть человека по новому уголовному законодательству Кыргызской Республики 2017 года [Текст] / А. Т. Кадырова / Право и государство: теория и практика. 2020. - № 5 (185). – с.205-207. // https://www.elibrary.ru/download/elibrary_44068179_36461617.pdf
12. Кадырова, А.Т. Законодательный опыт стран дальнего зарубежья в противодействии умышленному причинению тяжкого вреда здоровью [Текст] / А. Т. Кадырова / Право и государство: теория и практика. 2021. - № 5 (197). С. 127-130. // https://www.elibrary.ru/download/elibrary_46490346_47458932.pdf

Кадырова Айпери Турдумаматовнанын 12.00.08 – кылмыш-жаза укугу жана криминология; кылмыш-жаза аткаруу укугу адистиги боюнча юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн “Өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайылап оор залал келтирүү: кылмыш – жаза укуктук жана криминологиялык аспекти” деген темада жазылган диссертациясынын РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: ден соолукка зыян келтирүү, атайылап, этиятсыздык, оордотуучу жагдай, өзгөчө оордотуучу жагдай, өлүм, суицид, оор зыян, факторлор, детерминанттар, инсан.

Изилдөөнүн объектиси өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайылап зыян келтирүүнүн натыйжасында пайда болгон коомдук мамилелер, ошондой эле криминологиялык аспектилер, атап айтканда кылмыш жасоонун детерминисттик факторлору жана кылмыштуу жүрүм-турумдун криминологиялык мүнөздөмөсү болуп саналат.

Изилдөө предмети болуп 2021-жылдагы Кыргыз Республикасынын колдонуудагы Кылмыш-жаза мыйзамдарынын ченемдери, өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайылап оор залал келтиргендиги үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигинин маселелери регламенттелген 1997 жана 2017-жылдардагы КРнын Кылмыш-жаза кодексинин мурда колдонулуп келген ченемдери, каралып жаткан кылмыштын курамына тиешелүү тигил же бул маселелер жөнгө салынуучу башка ченемдик база, ошондой эле өзгөчө оордотуучу жагдайларда ден соолукка атайылап оор залал келтирүү менен байланышкан жазык иштери боюнча соттук-тергөө практикасы саналат.

Изилдөөнүн максаты бул чөйрөдө жүргүзүлгөн реформанын натыйжасында кайрадан кабыл алынган кылмыш-жаза мыйзамдарынын контекстинде өзгөчө оордотуучу жагдайларда адамдын ден соолугуна атайылап оор залал келтирүү менен күрөшүүнүн комплекстүү кылмыш – жаза укуктук жана криминологиялык чараларын иштеп чыгуу, ошондой эле иштердин ушул категориясы боюнча укук колдонуу ишин жакшыртууга багытталган конкреттүү сунуштарды киргизүү болуп саналат, бул Кыргыз Республикасынын укуктук саясатын ишке ашыруунун натыйжалуулугун жогорулатууга мүмкүндүк берет.

Изилдөөнүн методологиялык негизи жалпы жана атайын илимий ыкмалар, ошондой эле синтез ыкмасы, изилдөөнүн расмий-укуктук ыкмасы, тутумдук-түзүмдүк талдоо ыкмасы, салыштырмалуу-укуктук, статистикалык ыкмалары болуп саналат. Изилдөөнүн бардык этаптарында корутундулардын жана сунуштардын аныктыгын камсыз кылуу үчүн жалпы логикалык методдор (анализ, синтез, индукция, дедукция, аналогия) колдонулган.

Алынган натыйжалар жана алардын жаңылыгы автор тарабынан 2017 жана 2021-жылдардагы кылмыш – жаза мыйзамдары кабыл алынгандан кийин биринчи жолу КМШнын башка өлкөлөрү жана Балтика өлкөлөрү менен салыштырмалуу аспектиде өзгөчө оордотуучу жагдайларда жасалган ден соолукка атайлап оор зыян келтирүүнүн комплекстүү кылмыш – жаза укуктук жана криминологиялык мүнөздөмөсү каралгандыгы менен аныкталат. Ошондой эле азыркы учурга чейин бул кылмыштуу жосун ден соолукка каршы кылмыштардын жалпы алкагында жана бул чөйрөдө криминалдык жосундардын таралышынын азыркы тенденцияларын, ошондой эле каралып жаткан иштердин категориясын жасоо үчүн триггер болуп саналган криминогендик факторлорду эске албастан каралып келген.

Колдонуу деңгээли же колдонуу боюнча сунуштар. Изилдөөнүн алынган натыйжалары Кылмыш-жаза мыйзамдарынын, ошондой эле Кыргыз Республикасынын ченемдик-укуктук базасынын ден соолукка атайылап оор залал келтирүү бөлүгүндөгү ченемдерин өркүндөтүү процессинде колдонулушу мүмкүн. Ошондой эле алынган жыйынтыктар Кылмыш-жаза укугу курсун (жалпы жана атайын бөлүгү), криминология, юридикалык жогорку окуу жайларынын студенттери жана магистранттары үчүн инсанга каршы кылмыштын атайын курстарын окутууда колдонулушу мүмкүн.

Колдонуу чөйрөсү: кылмыш-жаза укугу, криминология, кылмыш – жаза аткаруу укугу.

РЕЗЮМЕ

диссертации Кадыровой Айпери Турдумаматовны на тему:

«Умышленное причинение тяжкого вреда здоровью при особо отягчающих обстоятельствах: уголовно-правовые и криминологические аспекты» на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08. – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право

Ключевые слова: вред здоровью, умысел, неосторожность, отягчающее обстоятельство, особо отягчающее обстоятельство, смерть, самоубийство, тяжкий вред, факторы, детерминанты, личность,

Объектом исследования выступают общественные отношения, возникающие в результате совершения умышленного причинения вреда здоровью при особо отягчающих обстоятельствах, а также криминологические аспекты, в частности детерминирующие факторы совершения преступления и криминологическая характеристика преступного поведения.

Предметом исследования являются нормы действующего уголовного законодательства Кыргызской Республики 2021 г., а также ранее действовавшие нормы УК КР 1997 и 2017 гг., где были регламентированы

вопросы уголовной ответственности за умышленное причинение тяжкого вреда здоровью при особо отягчающих обстоятельствах, иная нормативная база, в которой регулируются те или иные вопросы касающиеся рассматриваемого состава преступления, а также судебно-следственная практика по уголовным делам связанных с умышленным причинением тяжкого вреда здоровью при особо отягчающих обстоятельства.

Целью исследования является разработка комплексных уголовно-правовых и криминологических мер борьбы с умышленным причинением тяжкого вреда здоровью человека при особо отягчающих обстоятельствах, в контексте вновь принятого уголовного законодательства в результате проведенной реформы в данной сфере, а также внесение конкретных предложений, направленных на улучшение правоприменительной деятельности по данной категории дел, что позволит повысить эффективность реализации правовой политики Кыргызской Республики.

Методологическую основу исследования составляют общие и частные научные методы, а также метод синтеза, формально-юридический метод исследования, метод системно-структурного анализа, сравнительно-правовой, статистический метод. На всех этапах исследования для обеспечения достоверности выводов и предложений использовались общелогические методы (анализ, синтез, индукция, дедукция, аналогия).

Полученные результаты и их новизна определяется тем, что автором впервые после принятия уголовного законодательства 2017 и 2021 гг. в сравнительном аспекте с другими странами СНГ и Прибалтики, рассматривается комплексная уголовно-правовая и криминологическая характеристика умышленного причинения тяжкого вреда здоровью, совершенного при особо отягчающих обстоятельствах. До настоящего момента, данное преступное деяние рассматривалось в общих рамках преступлений против здоровья и без учета современных тенденций распространения криминальных деяний в данной сфере, а также кримиогенных факторов являющиеся триггером для совершения рассматриваемой категории дел.

Степень использования или рекомендации по использованию полученные результаты исследования могут быть применены в процессе совершенствования норм уголовного законодательства, а также нормативно-правовой базы Кыргызской Республики в части умышленного причинения тяжкого вреда здоровью. Также полученные результаты могут быть использованы при преподавании курса Уголовного права (часть общая и особенная), Криминологии, спецкурсов Преступления против личности для студентов и магистрантов юридических вузов.

Область применения: уголовное право, криминология, уголовно-исполнительное право.

ABSTRACT
**of the Thesis of Aiperi Turdumamatovna Kadyrova for a Candidate Degree
in Law Sciences in Specialization 12.00.08 - Criminal Law, Criminology;
Penitentiary Law; Theme: “Intentional Infliction of Grievous Bodily Harm
under Especially Aggravating Circumstances: Criminal Law and
Criminological Aspects”**

Keywords: bodily harm, intent, negligence, aggravating circumstance, especially aggravating circumstance, death, suicide, grievous harm, factors, determinants, personality.

Object of the Thesis is social relations arising as a result of committing intentional infliction of bodily harm under especially aggravating circumstances, as well as criminological aspects, in particular determining factors of committing a crime and criminological characteristics of criminal behavior.

Subject of the Thesis is the regulations of the current criminal legislation of the Kyrgyz Republic 2021, as well as earlier regulations of the Criminal Code of the Kyrgyz Republic 1997 and 2017, which regulated the issues of criminal liability for intentional infliction of grievous bodily harm under especially aggravating circumstances, other regulatory framework, which regulates certain issues related to the considered corpus delicti, as well as judicial and investigative practice in criminal cases involving intentional infliction of grievous bodily harm under especially aggravating circumstances.

Purpose of the study is to develop comprehensive criminal law and criminological measures to combat the intentional infliction of grievous bodily harm under especially aggravating circumstances, in the context of newly adopted criminal legislation as a result of the reform in this area, as well as making specific proposals aimed at improving law enforcement activities in this category of cases, which will increase the effectiveness of the implementation of the legal policy of the Kyrgyz Republic.

Framework of the studies consists of general and specific scientific methods, as well as the method of synthesis, legalistic method of research, method of systemstructural analysis, comparative law, statistical method, case study methods. General logic methods (analysis, synthesis, induction, deduction, analogy) were used practically at all stages of the research to ensure the reliability of conclusions and proposals.

Obtained results and their novelty is determined by the fact that the author considers, for the first time after the adoption of the criminal legislation of 2017 and 2021 in a comparative aspect with other CIS countries and the Baltic States, a complex criminal-legal and criminological characteristic of intentional infliction of grievous bodily harm committed under especially aggravating circumstances. So far,

this criminal activity has been considered within the general framework of crimes against health and without taking into account modern trends in the spread of criminal acts in this area, as well as criminogenic factors that are triggers for the commission of the category of cases under consideration.

Extent of use or recommendations for use. The obtained results of the study can be applied in the process of improving the regulations of criminal legislation, as well as the legal framework of the Kyrgyz Republic in terms of intentional infliction of grievous bodily harm. Besides, the obtained results can be used in teaching the course of Criminal Law (general and special parts), Criminology, special courses of Crimes against the person for students and undergraduates of law schools.

Scope: criminal law, criminology, penitentiary law.